Přítomnost

ROČNÍK I. V PRAZE, 8. května 1924. ČÍSLO 17.

Politika

Ferd. Peroutka:

O účasti na revoluci.

Pan senátor Herben vydal nyní tiskem svůj válečný deník. Jest, tuším, dosti známo, že si ponechal mnoho pro sebe a že sám podrobil své zápisky censuře. Z důvodů velmi loyálních. Možno říci, že vypustil ze svého deníku právě ony části, které by vzbudily nejživější zájem a které by vyvolaly v naší politice menší trojskou válku: jsou to partie, v nichž se mluví o poměru některých našich politiků k revoluční akci za války, o tom, jak dlouho leckteří naši lidé považovali Masaryka za nebezpečného blázna, na kterého se pojedou podívati po válce prvním vlakem do Londýna, o tom, jak málo se hodili pro roli vůdců národa v odboji. Mnohý hrdina by byl nucen vyjíti ze stanu, aby se obhájil, a leckterý statečný knír by splihl. Když Herben upravoval své zápisky pro tisk, zvítězil v něm politik, který přemýšlí o účelnosti, nad žurnalistou, jenž přemýšlí o sensaci, a nad historikem, jenž hledá chladnou pravdu. Pravil si: koalice má už tak jako tak dosti obtíží, nač jí připravovat další? potřebujeme nyní tuto pravdu? čím by nám byla prospěšná? Kdežto vědec sebere kde jakou pravdu, politik uvažuje o její účelnosti. Musíme říci, že úvahy dra Herbena byly rozumné. Tíží nás tolik otázek aktuelních, že o oněch otázkách historických můžeme uvažovati až v druhé řadě; máme už tolik mrzutostí, že nemusíme se věru shánět po nových. Jak se říká, konec korunuje dílo, a chová-li se ten nebo onen politik dobře a slušně dnes, kdy konečně ví definitivně, či je, proč mu připomínat různé stinné stránky z dob, kdy ještě dobře nevěděl, či je, a kdy si nebyl jist, jak to dopadne.

To jsou otázky, s nimiž možno počkati až po smrti některých lidí, a až se bude dělat historie. Mimo to: musíme, ať už chceme nebo nechceme, politicky spolupracovati s celou řadou lidí, o nichž je všem známo, že nebyli žádnými hrdiny: jsou to na př. naši klerikálové. Proč tedy trestati jiné za to, zač klerikály trestati nemůžeme z toho důvodu, že jsou dosti obratní a dovedou si o volbách sehnati úctyhodný počet hlasů?

Tyto úvahy ovšem přestávají, kde někdo přijde a říká: já jsem větší vlastenec než ty; já jsem udělal více pro národ než ty. Takové věci, jak pochopitelno, říkají se z politických důvodů, pro nějaký volební zisk, a tu tedy historická otázka stává se politickou. V tom případě je dovoleno zkoumati a měřiti.

Celá politická taktika strany národně demokratické, veškerá její volební agitace jsou založeny na rozhodném tvrzení: my jsme větší vlastenci než vy. Je známo, že národní demokracie obviňuje z germanofilství už i stranu tak vyloženě červenobílou, jako je strana Klofáčova. Zažili jsme už i obveselující divadlo, kterak se do veřejného života dostavil mladý pan dr. Rašín, jehož duše stejnou měrou vyměšuje pathos i nudu, sebevědomí i Jugendeselei, a prohlásil v »Národní myšlence«, že Masaryk, tedy kdosi, kdo vedl celé naše opravdové revoluční hnutí, ucpává prameny lásky k vlasti, které mladý pan dr. Rašín a několik úředníků Svazu průmyslníků, již jsou jeho kolegy v redakci »Národní myšlenky«, střeží jako oko v hlavě. Také osobní taktika p. dra Kramáře zakládá se cele na často opakované thesi: já jsem pro národ a pro naši samostatnost vykonal, řekněme si to upřímně, více než kdokoli jiný. Obzvláštní pozornost budí houževnatě opakované pokusy p. dra Kramáře vštípiti veřejnosti představu, že jeho nacionalismus má se k nacionalismu na př. Masarykovu a Benešovu jako se má světlo sluneční k světlu svíčky.

Takové strany a takoví jedinci musí býti přirozeně připraveni, že jejich zbraně budou obráceny proti nim a že se tedy počne důkladně zkoumati, jak to vlastně bylo s tou prací pro samostatnost. Pan dr. Kramář učinil z toho všeho živou otázku politickou, a lze předvídati, že, čím blíže k volbám, tím úsilovněji bude on i jeho strana prohlašovati: my jsme praví vlastenci; vy ne.

Nedávná aféra dra Šmerala a dokumenty, které otiskl, vyvolaly opět živější zájem o otázku české politiky za války. Výsledný dojem z toho všeho byl opět, že naše domácí oficielní politika zůstala v boji za svobodu velmi daleko za ohnivostí a rázností, jakou v takových věcech osvědčovali na př. Irové, Poláci, Finové. Mezi našimi politiky, kteří zůstali doma, docela chybí heroické obrazy. Na příkladu dra Kramáře lze vysvětliti velmi mnoho z té doby; mimo to lze tu uvésti mnohý charakteristický bod k přírodopisu českého positivního politika z doby předválečné.

Myslím, že nikdo nebude pochybovati o upřímnosti vlastenectví dra Kramáře. I když někdy z osobních důvodů (to jest jeho Achillova pata) se dá na cesty, které se jeví povážlivými, přece věříme vždy, že jest mu jeho národ milejší nade vše. Každé obviňování dra Kramáře z nevlastenectví bylo by nutně falešné. Otázka, týkající se české politiky za války, jest tedy ne taková, zda dr. Kramář byl vlastenec či nevlastenec, nýbrž taková, proč přes své zřejmé vlastenectví naprosto se nehodil k roli vůdce národa v odboji a proč se o to ani nepokusil. Odpověď, kterou si můžeme dáti již nyní, jest tato: bylo řečeno o romantismu, že jest silným ve velkých duších a slabým v duších malých; také vlastenectví se jeví a vyrůstá v každé duši jinak. Nechci tím říci, že duše Kramářova jest malá. S takovými básnickými úsudky jest třeba zacházeti opatrně. Ale jsou povahy, které tak dlouho provádějí drobečkovou politiku, až k ní přirostou, a když pak pojednou jest učiněn drobečkové politice konec, dlouho nevědí, čeho se chytit.

Jest jistě velmi zajímavá otázka, proč vůdcem a symbolem národní revoluce se stal Masaryk, ne Kramář; proč Masaryk jel agitovat za hranice a Kramář si jel sednout do Libštátu. V době, kdy dr. Kramář již po starých vzorech aspiroval na titul »otce národa«, prohlašoval Masaryka stále za outsidera české politiky. Ještě nedávno, při příležitosti aférky, která se

rozvířila po rozhovoru p. Münze s presidentem, napsaly »Národní listy«, že dr. Kramář měl pravdu, když prohlašoval Masaryka za outsidera. Jak se tedy stalo, že v čele národní revoluce stanul pojednou outsider a nikoliv někdo, v jehož šatníku už ležela připravena toga otce národa? Věc je tím nápadnější, uvážíme-li, že ani Masaryk nebyl horkokrevný a fantastický radikál, že naopak ztrávil mnoho času v boji s takovými radikály, že ani on nenosil v mysli obrazy katastrofální politiky a že dovedl, více než kdo jiný, vždy oceniti nutnost střízlivé a positivní politiky vůči Rakousku. Proč pojednou nad jeho hlavou, ne Kramářovou, zašuměl prapor odboje? A proč podstatně mladší dr. Kramář vzbuzoval jen dojem člověka, jenž se nerozhodně dívá do houstnoucího soumraku? My mladší nemohli jsme už vůbec pochopiti, jak se dr. Kramář mohl státi politickým vůdcem většího formátu. Starších lidí, kteří zažili vývoj od let devadesátých, ptali jsme se vždy, jak se to mohlo státi. Nikdy jsme nemohli v Kramářovi nalézti vůdcovských myšlenek, jaké jsou podkladem vůdčí role. Nenalézali jsme ničeho, čím by strhoval. Chlad korektního politického obchodníka neunáší. A ta okolnost, že v Masarykovi bylo vše to, co Kramáři chybělo, předurčila onoho k úloze vůdce revoluce. Masaryk byl, po celou svou životní činnost, posledním z našich buditelů. Tím se vysvětluje i mnoho z toho, co my mladší, už doobrození, jsme leckdy pokládali na jeho díle za jednostrannost. Když Masaryk vstoupil do našeho života, viděl, že formálně jsme už jaksi obrozeni, ale že český obličej postrádá karakteristických rysů a že českému životu, pokud se nevyčerpává nacionalismem, schází obsah. A zde počala jeho buditelská práce: řeč, literatura, národní vědomí byly již obrozeny; Masaryk pokusil se, první s takovou intensitou u nás, dáti tvar naší národní duši, sbíral stavivo k českému karakteru, formoval naši bytost, sbíral naši ideologii. Dělal sice také politiku, ale pro věci první nikdy nezapomínal na věci poslední, pro parlamentní zasedání na století. Zde byl reservoir jeho energie a neodvislosti. Masaryk stal se vůdcem národa v revoluci, poněvadž mu měl co říci, poněvadž mu dovedl postaviti cíle, poněvadž dovedl uvědomiti jeho bytost, formovati jeho povahu. V den odboje mohl se prostě opříti o práci celého života, v níž byla obsažena veškerá filosofie, jíž bylo revoluci třeba. Nevěřte, revoluce se nedělají bez filosofie. Kramářovi zcela scházely takové vůdcovské myšlenky; proto se nestal v rozhodném okamžiku vůdcem národa. Pro věci první navykl si zapomínati na věci poslední; zasedání delegací ve Vídni nebo v Pešti příliš dlouho se mu zdálo nejvážnější událostí jeho života. Chyběl mu žár. Dovedl by zamávati praporem z látky, ne však praporem z myšlenek. Jeho politická činnost, jistě poctivá, ho navykla drobečkářství; když se pak dva světy nesmiřitelně postavily proti sobě a když už nebylo možno sbírat drobečky, nevěděl, co počít. Dr. Kramář pravil několikráte, že v den války pochopil, že jeho dosavadní politika je mrtva a že vše, oč usiloval, bylo marno. Myslím, že jest to upřímné. Věděl, že jeho dosavadní politika je odbyta. Více než co jiného ukázalo mu to počínání rakouské vlády, která se pojednou velmi zřejmě vykašlala na obchodování s drobečky. Ale nevěděl, jaká politika počíná žít. Zvykl si příliš pohlížeti na politiku jako na elegantní boj s oficielními osobnostmi vídeňskými a nemohl dosti rychle nalézti spojení s osobností neoficielní, s národem, lidem. To, že Masaryk, nikoliv Kramář, se stal vůdcem národa v revoluci, bylo v prvé řadě důkazem myšlenkové převahy Masarykovy nad Kramářem a realismu nad mladočeštvím. Bylo to důkazem, kde je oheň a kde je vlažný led.

Nelze nikomu vytýkati, že hned v prvních týdnech války nedovedl prohlédnouti vývoj, neboť nelze nikomu vytýkati nedostatek geniality. Dovedl-li Masaryk hned na počátku si vybrati svou kartu, bylo k tomu třeba intuice téměř zázračné. Nejde o to, začal-li dr. Kramář hned na počátku války dělat revoluční politiku. Snad tehdy ani nebylo možno, aby člověk s pouhými normálními schopnostmi věřil v něco takového. Vytýkati to někomu, toť jako odsuzovati básníka dnešních dnů za to, že nemá vzletu a síly Shakespearovy. Ultra posse nemo tenetur. Nemění nic na vlastenectví ani poctivosti politikově, nedovedl-li hned uvěřiti v úspěch revoluce. Ale jde o to, proč dr. Kramář dnes, po ději skončeném, tvrdí, že od prvního dne přiklonil se k politice revoluční. Neboť to zřejmě není pravda. Je jistě pravda, že dr. Kramář byl poctivý Čech a že pracoval za Rakouska pro svůj národ podle svých sil a představ. Ale revoluce? Šosáci nemohou revoltovat, a vůdce Mladočechů přes svou vynikající roli nebyl nikdy více než distinguovaný a vzdělaný šosák. Byl cele vyčerpán svou positivní politikou, kterou ovšem myslil pro svůj národ poctivě; více v něm nezbývalo. Dr. Kramář nemohl dosti rychle najíti poměr k národní revoluci, poněvadž se utopil ve vídeňském parlamentarismu, kde se národ a lid uváděl jen jako strašák. To byl osud mnohých našich lidí, kteří měli mnoho co dělat s vídeňským parlamentem.

Dr. Kramář se sice dostal na pole revoluce velmi pozdě, počíná si však na něm, čím dále od r. 1918, tím rozhodněji. Jakýsi pud nutká ho pouštěti se na toto pole, na němž to musí prohráti. Jsou dva politikové, jichž osobní problémy jsou značnou částí naší politiky: jsou to dr. Kramář a dr. Šmeral. Bylo by zajímavo věděti, zda laici si myslí, že politika je pouze boj idei. Dr. Kramář a jeho strana nemohou agitovati jinak než nacionalismem. Pro tento způsob agitace je nepříjemno, je-li jasno, že v historické chvíli byl nacionalismus Masarykův a Benešův, proti nimž směřuje značná část národně-demokratického boje, statečnější a odhodlanější než nacionalismus Kramářův. To jsou důvody, pro něž dr. Kramář snaží se nyní svou roli za války líčit jinak, než jaká ve skutečnosti byla. Jest to již otázka politická, ne historická. Pan dr. Kramář je v tom podporován svou šťastnou povahou, která mu dovoluje zapomínati na věci, jež by pro různé vedení boje mohly býti nepříjemné. Ne pouze v této věci, ale i v jiných. Tak hned ve věci národního státu a účasti Němců v něm, což je hlavní bod boje národních demokratů proti t. zv. Hradu. Dnes vytýká dr. Kramář kde komu, že podkopává základy národní existence státu. A přece napsal sám výslovně r. 1912, kdy ještě ovšem nešlo o politickou agitaci, v obsáhlém článku »Češi a Rakousko«:

> »Nemůžeme být samostatným státem, a kdybychom jím byli, nemohl by být také výhradně českým. Němci v zemích koruny české, kterých je tolik a kteří jsou nejen hospodářsky velmi silní, nýbrž mají také v sousedství ohromnou německou říši, nemohli by býti nikdy považováni za něco, čeho není potřebí si všímati. Tedy všecky takové fantasie

o samostatném Českém státě jsou někdy nevinným, většinou ale hodně škodlivým blouznění českého radikalismu... A tak i kdybychom dosáhli plného obsahu svého státního práva,... neměli bychom přece jen svůj stát, svůj plný státní život, výhradně pro sebe, nýbrž musili bychom se děliti o něj s Němci.«

Jako ministerský předseda měl dr. Kramář také jiné představy o poměru k Němcům, než má nyní, kdy jde o agitaci. Podobně rychle a prospěšně zapomíná fakta, pokud jde o jeho účast v revolučním odboji.

Dr. Kramář předkládá k věření thesi: hned prvního dne války jsem se rozešel s Rakouskem navždy. Neznáme tajemství jeho srdce, možná, že je to pravda, ale ten rozchod, měříme-li jej na př. s rozchodem Masarykovým, zůstal tajemstvím, neměl vlivu, nevybavoval žádných revolučních energií. Bylo-li to, zůstalo to tajemstvím Libštátu, kam se odebral, když mu zmizela dosavadní půda, na níž se daly sbírat drobečky, pod nohama. V jedné ze svých řečí pronesl dr. Kramář výrok, že od prvního dne války »šel jsem proti Vídni na život a — na smrt.« Odpusťte, ale s tou smrtí to naprosto není pravda. Nikdo nebude vytýkati dru Kramářovi, že hájil před vojenským soudem svůj život jak mohl, řečí, která jistě nevyhovovala se stanoviska národního sebevědomí a která jistě nemohla posíliti národní energii; nikdo, kdo cítí, jak veliký dar jest život, nemohl žádati od dra Kramáře, aby za své vlastenectví udělal vykřičník svým hrobem. Není mnoho těch, kteří by po něm v té věci mohli hoditi kamenem. Dr. Kramář sám se několikráte hájil tím způsobem, že přece nebylo třeba, aby své hrdlo vydal vídeňskému katu, a že raději se pokusil své soudce nějak napálit. To jistě všichni uznáme. Ale pak dr. Kramář nemá přijíti po šesti letech a říkati, že jeho boj proti Rakousku byl od prvého dne války bojem na život a na smrt. To jest poesie nepravdivá. Byl to jen umírněný boj na život. Po šesti letech se snadno vynalézají velká slova. Tak praví dr. Kramář ještě v téže řeči, že hned od prvního dne »řekli jsme si, že se musíme postaviti proti Rakousku za každou cenu, ať to dopadne jakkoliv,... že jsme povinni cti našeho národa ukázati, že my, český národ, v tomto dějinném okamžiku nesmíme zbaběle sklonit šíje...« Když už dr. Kramář sám zavádí řeč na ty věci: ukázal snad svou řečí před soudem, že nesmíme zbaběle sklonit šíje? Pokládá ji za projev tohoto druhu? A jaké jiné projevy udělal? Boj dra Kramáře proti Rakousku nutno posuzovati 1. podle jeho skutků, 2.. podle jeho řečí. Skutků, jak dostatečně známo, nebylo. Byl jen odjezd do ústraní. Snad se však dr. Kramář domníval, že jeho pobyt na vesnici bude pokládán za hrozivé mlčení. Také řečí, v nichž by se ukazovalo, že nesmíme zbaběle sklonit šíje, nebylo. Byla jen řeč před soudem, a bylo by jistě příliš odvážné, vykládati ji tímto způsobem. O něco později pronesl před vídeňským soudem řeč idealistický vrah Stürgkhův, dr. Fr. Adler, a podal v ní skvělý vzor řeči, v níž se opravdu nesklání šíje. Pronášel-li dr. Kramář před svými soudci rozmyslnou obhajobu, pronesl Adler před nimi útočnou obžalobu. Pamatujeme se všichni na dojem, jímž na nás působila tato řeč. Bylo to, můžeme říci, jako náhlý závan jarního vzduchu po dlouhé zimě. Přinášelo to blažívé osvobození duší. Po dlouhé době, v níž suverénně vládla brutální lež, povstal tu pojednou člověk, kterého nic nemohlo umlčeti, aby nepronesl pravdu. Přinášelo to morální posílení všem utlačeným. A to jsme byli všichni. Byl to den, kdy naděje opět vzkvetly. Uvědomili jsme si všichni: když zima přichází, což může býti jaro daleko vzdáleno? Byl to osvobodivý čin. Adler použil chvíle, kdy jemu hrozila smrt, aby řekl svým soudcům do očí, že život národů a život pravdy nelze potlačiti. Jak jinak působila Kramářova řeč před soudem! Nepřinášela žádných nadějí, jen dojem, že zima je dlouhá a zlá a že je nejlépe zůstati doma a zacpati okna. Byla to sbírka vytáček, ani jediné vzdorné slovo. Byl to pohled na člověka, jenž zápasí o svůj život, ne o něco jiného. Opakujeme, že to nelze vytýkat. Nelze vytýkati nedostatek nadprůměrnosti v ničem, ani v odvaze. Ale jde o to, ověřiti si správnost výroku, že to byl boj na život a na smrt a že za žádnou cenu se nesmělo ukázati, že český národ zbaběle kloní šíje. Dr. Kramář, ač takto mluví, nemůže uvésti žádných revolučních faktů ze své činnosti z první doby války. Ve svých »Pěti přednáškách o zahraniční politice« nedovede z té doby říci nic jiného, než že v Praze »utvořili« Maffii. Utvořili... To znamená bez něho. Bylo to osobní dílo Masaryka a Beneše. Ale Maffie byla tehdy jediný vážný domácí pokus o nějaký odboj proti Rakousku. Nemůže-li dr. Kramář o ní říci nic jiného, než že ji »utvořili«, je to poněkud málo na někoho, kdo by chtěl býti pokládán za vůdce revoluce. Jeho vlastní poměr k Maffii nepovznášel se nad velmi opatrné kibicování. Jest jeden velmi zajímavý doklad z té doby, který svědčí o tom, že Kramář si nebyl vědom velikosti okamžiku a že si tedy ani neuvědomoval, že jde o boj na život a na smrt: jest to ta okolnost, že Kramář odmítl mluviti s Masarykem, když Masaryk počínal organisovati český odboj. Nechtěl mluviti s Masarykem z toho důvodu, že prý jím byl ve Švihově procesu uražen. Mohla-li se v takové chvíli udržeti osobní malichernost mladočeského vůdce v plné svěžesti, nesvědčí to ovšem o velkém revolučním elánu. Jest to naopak dokladem jeho přesvědčení, že žabí louže rakouské politiky nepomíjí, že nejde o velké činy, že vše zůstává při staré malichernosti. Masaryk také dělal dlouho positivní politiku vůči Rakousku, pokud nebylo možno nic jiného: ale v rozhodné chvíli objevil v sobě bojovníka. U Kramáře nevidět stop této bojovné činnosti.

Jest ještě jeden důležitý doklad z té doby, svědčící o tom, jak málo Kramář pochopil chvíli: napsal, v době, kdy podle jeho vlastních slov už šlo o revoluci, velmi prudký článek proti svým starým nepřátelům, českým radikálům, ve kterém pravil, že nyní tedy konečně se ukázalo, že radikalismus je nicotnost, zamrzlý tón z Prášilovy trouby, fantasmagorie, snad cosi ještě horšího; doba radikalismus odsoudila, napsal; radikalismus je šavle ze dřeva; vidíte, radikálové se teď ani nehnou; já jsem měl pravdu. Boj proti radikalismu v době revoluční ovšem za revoluční činnost nikterak neuznáme. Tento Kramářův článek nelze vyložiti jinak než jako útok proti revoluční politice. Nutno říci, že tento počin nebyl právě šlechetný, neboť nebylo příliš statečné vyrovnávat se s radikály ve chvíli, kdy ti byli drženi rakouskými policajty a nemohli odpovídat. Byl to útok proti bezbranné bytosti. Snad radikalismus nebyl správný za Rakouska, dokud nebylo možno tušit období katastrofy, jež přijde; ale v této chvíli se proti němu nemělo psát. Zejména neměl muž, který za šest let potom se bude chtít zařadit mezi vůdce revoluce, dát radikalismu políček ve

chvíli, kdy byl držen za ruce policajty. V době velké katastrofy bylo viděti jen, kterak zpustošenou planinou přichází dr. Kramář, aby si vyrovnal staré účty. Kibicoval v Maffii a veřejně psal proti radikálům — nebyla Maffie radikální? byl ten článek něco jiného, než znehodnocení revolučních snah v očích lidu? To činil Kramář ve chvíli, kdy měl říci něco pro posílení energie odboje v národu. Na Kramářův článek odpověděl za české radikály tehdy Viktor Dyk, dnes věrný druh Kramářův; odpověděl, poněvadž to nešlo jinak, básní. Vystihuje dobře dojem, jakým článek tehdy působil, a cituji z ní proto:

Kdo tvořil, nese stvořeného tíž,
kdo tvořil, za svou odpovídá stvůru.
Devisa naše byla: srdce výš!
Devisa vaše byla: ruce vzhůru!

Vy šťastný, jemuž dnešek vyhoví,
na koho že to útočíte prudce?
Kdo za zbabělá srdce odpoví?
Kdo odpovídá za zdvižené ruce?

Kdo chabost lidu káral po leta,
jak může náhle žádat vzmach a sílu?
Vy, poselství tísnivých štafeta,
proč nehlásíte ku svému se dílu?

Kdo kázal obětovat Kanaan,
kdo ochoten byl Jidášův dát pocel?
Kdo učinil, že hlas náš neslyšán?
kdo vyrval z našich rukou ostrou ocel?

Teď v chvíli zmatku zmatek šíříte.
Slovíček mnoho, nikdy slovo přímé.

Tato episoda ukazuje jasněji než co jiného, jak málo porozumění Kramář tehdy přinášel revoluční povaze doby. Chování někoho, kdo je opravdu v boji na život a na smrt s Rakouskem, bylo by musilo vypadati jinak. Hledáme-li příčiny, jsou v tom: Kramář si zcela zvykl na salonní politiku s oficielními osobnostmi, viděl tak dlouho jen parlamentní hru, že jinou politiku neuměl dělati. A v té době byla možna jen tato jiná politika. Když byl dr. Kramář zatčen a uvězněn, prvním jeho dojmem byl bezmezný údiv a zmatek: na takové brutality nebyl připraven v dobře vychované společnosti oficielních osobností, které si navykl pokládati za celou politiku. S neoficielními silami nemohl dosti rychle nalézti spojení. Byl do té míry sám oficielní osobností, že byl zmaten a nenalézal v sobě mnoho, co by mohl říci, jakmile byl vytržen ze své oficielnosti. Dr. Kramář se domnívá, že jeho novoslovanská politika působila velmi na vznik světové války. To jest ovšem jeden z omylů jeho oficielnosti. Jeho neoslavismus byla velmi krotká bytost, která poslušně lehala k nohoum rakouského ministerského předsedy. Jejím cílem, aspoň jak jej dr. Kramář sám viděl, bylo smířit Rakousko s Ruskem, aby bylo zmenšeno nebezpečí konfliktu. Mimo to, bylo to akademické hnutí akademických občanů, nic, co by bylo mělo styk se širšími vrstvami. Kramářovo novoslovanství jest věru válkou zcela nevinno.

Jedna věc je pravdiva: kriminál, jak napsal Machar, Kramáře vykurýroval. Pod dojmem osobní křivdy, která se mu stala, opravdu přetrhal všechny styky s oficielní Vídní a přestal s ní počítat. Nepřišel sice v historii českého odboje do prvních řad, ale přišel aspoň do druhých. I pak přenechával vlastní vedení domácího odboje rád jiným: Rašínovi, Švehlovi.

Ve svých »Pěti přednáškách o zahraniční politice« dr. Kramář sám mimovolně trefně charakterisuje své postavení v českém odboji. 28. října nebyl doma, byl v Ženevě, kam mohla jeti naše delegace, když rakouská vláda viděla, že vše už není nic platno. Do Ženevy přišla zpráva o převratu v Praze. Tu podotýká dr. Kramář s poněkud nebezpečnou upřímností, že byl jednak »omámen« tím, co slyšel v Ženevě, jednak že si »ani dobře neuvědomil, co se stalo 28. října v Praze.« To znamená, že na obě fronty přišel poněkud pozdě. Vůdce revoluce, prosím, který je jednak omámen, když slyší, co vykonala venku, a jednak si ani dobře neuvědomil, co vykonala doma. Ale tomu se neříká vůdcovství; tomu se říká plavati s proudem.

Dav a veřejné mínění.

Při čtení denních listů pozorujeme, jak neustále vzrůstá vliv veřejného mínění ve věcech politických. Je tedy nutností všímati si pozorně této důležité složky společenského života po stránce psychologické i sociologické. Někteří odborníci říkají, že veřejné mínění nezasahuje do věcí odbornických. Denní život však ukazuje, že i na řešení odbornických věcí vykonává vliv tlak veřejného mínění. Tento vliv veřejného mínění závisí na tom, v jaké míře se ve veřejném mínění uplatňují prvky volní, rozumové a citové. Nedostatkem našeho veřejného mínění, pokud lze o něm mluviti, jest, že vzniká jedině z citu, že složky citové nahražují průkaznost faktů.

Veřejné mínění vždy nese na sobě pečeť anonymity. Nemá přímého nositele, tak aby bylo možno je postřehnouti, nemůže přímo jednat a projevuje se působením na jiné články společnosti, projevuje se na schůzích, v životě spolkovém, v tisku, nebo strhuje dav k bezprostřednímu činu.

Naše politické strany, zejména strany lidové, vidí svůj ideál v tom, aby se staly stranami massovými. V tomto zabezpečení počtu vidí prospěch pro svoji věc. Pojem m a s s a můžeme přeložiti česky pojmem: d a v a vidíme, že nesnáze našich stran massových jsou nesnázemi, které vyplývají ze stinných stránek d a v u. Při tomto pojmu davu nemusíme mysliti pouze na velký shluk lidu, který přechází nebo chce přejíti k bezprostřední akci. Tímto dávem mohou býti lidé porůznu roztroušení, kteří však stojí pod určitým tlakem myšlenkovým. Skupina lidí teprve za určitých okolností stává se davem. Je-li kavárna naplněna hosty, nemusíme mluviti ještě o davu. Tím se však stávají vespolek návštěvníci kavárny, kdyby na př. někdo vykřikl, že hoří, nebo kdyby jednotlivec vzbudil rozčilení u všech jednotlivců.

Dav vyznačuje se nezpůsobilostí usuzovati, není schopný býti umírněným, představy své si zjednodušuje, vše se mu zdá býti jednoduchým a proto také řešení vidí na dosah ruky; nechápe vnitřní příčinnou a složitou spojitost událostí. Je nedůvěřivý stejně jako nedůtklivý a má sklony ke krajnosti. »Dav byl ve všech dobách lačný pověstí, které se vyprávějí a novinek, jež se mu našeptávají. Je nenasytný v tajnůstkářství; prahne vášnivě po tajných událostech a po mimořádném jich objasnění.« (A. Sorel.) Davem může býti

právě tak lid stojící na nejnižším stupni vzdělání a inteligence, jako shromáždění lidí vysoce odborně vzdělaných, když vliv společné síly, která přetavuje je ve společnou massu davovou, převládne nad vědomím osobní odpovědnosti každého jednotlivce. Laveleye uvádí: »Shromáždí-li se v téže místnosti sedm nebo osm set lidí velmi rozumných, jest se obávati, že vyvedou nějakou hloupost.«

Le Bon považuje za přední známku davu rozplynutí se uvědomělé osobnosti jednotlivcovy a napětí citů a myšlenek v určitém směru. Tím si vysvětlujeme, proč dav lehce reaguje na sugestivní hesla, která nedovede posouditi v jejich vztahu k tomu, co bylo, co má býti. »Dav nemá tradice myšlení. Pro něho rozhoduje jen přítomnost, to, jak tato přítomnost dovede uchytiti jeho smyslovou vnímavost. Minulosti nezná. Proto snadno zapomíná. Zbabělci včerejška mohou se státi v jeho očích hrdiny dneška, dovedou-li jen svou včerejší zbabělost překonat nápadným gestem a svou včerejší malost zvýšiti pestrým rytířským chocholem.« (Dr. In. A. Bláha: K psychologii doby.)

Čím méně je autorit ve společnosti, čím méně je mocností, k nimž široké vrstvy i inteligence chovají vážnost a jimž se vědomě či bezděky podvolují, tím větší vliv na veřejné mínění. Autoritou tou může býti vůdce, vláda, státní administrativa, zákonodárný sbor, církev, politická strana, atd. Čím méně uznávaných vůdců, tím větší je vliv veřejného mínění, tím více však tento vliv je náhodný, nevypočitatelný a vymyká se z rukou těch, kteří usilují o organisaci společnosti. Tím více pak veřejné mínění neseno je davem. Proto důležitou otázkou, jak ovládnouti veřejné mínění, stejné jako ovládnouti dav, je otázka vůdcovství. Není náhodou, že v Americe a v Anglii, kde jistě veřejné mínění má velký a kladný význam, podtrhuje se právě tento problem vůdcovství v demokratické společnosti. Otázka ta jest stejně důležitá, jako nesnadná. »Kdyby dav volil za vůdce elitu, která vede civilisaci, dnešní problem by byl snad rozřešen, ale tato volba je výjimečná.« (Le Bon.) Proto důležitým problemem je působení na dav jednotlivci, kteří by tento vliv na dav nevyvozovali z pouhého ustupování a vyhovování instinktům davu. O působení na dav prohlašuje E. Eltzbacher ve své tendenční knize (Die Presse als Werkzeug der auswärtigen Politik), že není vědou, ale uměním, a podotýká, že Angličané jsou mistři v tomto umění a že Němci musí se v tomto směru od Angličanů učiti.

Demokracie, která v mnohém vyzdvihuje význam vlivu veřejného mínění, je otázkou vůdců. Žádná skupina trvale a organicky nemůže jednati sama, potřebuje představitele, potřebuje vůdce. Jak chudí dosud jsme v tomto směru, v nedostatku dobrých vůdců, nasvědčuje okolnost, že stačí u nás mnohdy, aby určitý předák byl pouze poctivý, což jinde je samozřejmostí, aby byl příznivě posuzován a tato vlastnost zdůrazňována jako vynikající. Dobrý vůdce musí uměti předvídati, musí znáti cesty příštího vývoje, musí míti důvěru svých straníků. Musí znáti materiál, s nímž pracuje, a zákony, které určují vývoj společnosti, v níž chce pracovati. Vůdce musí představovati vedeným autoritu. Tato autorita v demokracii je autorita důvěry, kdežto v absolutismu problém vůdcovství byl podstatně jednodušší, bylo to vlastně poručníkování, ať již monarchy, šlechty, hierarchie nebo byrokracie. Čím méně je dobrých vůdců, tím širší pole otevírá se demagogům, kteří zneklidňují vlnění veřejného života. Je proto problémem vésti demarkační linii mezi opravdovým vůdcem a demagogem: je to problém demokracie, a je to především problémem našeho veřejného života. *K. T.*

Národní hospodář

Henri Hauser:

Krise prosperity v Americe.

(Z knihy: L'Amérique vivante.)

Stále slýcháme o anglické krisi a jsme náchylni věřiti, že tato krise se jeví všude ve všech anglosaských zemích. Přejeme-li si, aby Spojené státy vstoupily do společenství národů evropských, připouštíme, že budou musit pomoci ochuzeným zemím, aby se vyhnuly zlu, které tolik doléhá na Anglii: omezení exportu, záplavě lacinému importu, nezaměstnanosti.

Ale jsme-li se svou hypotésou na omylu? není-li žádné americké krise?

Po celou dobu, co jsem tu, hledám tuto krisi a nenalézám. Vidím jen přístavy přecpané zbožím. Pozorujeme-li je za jasných dnů ledového jara s výšky »elevated« s jejich nesčetnými kolejemi, pokrývajícími dřevěné hráze a mola a vrhajícími do parníků nebo vyvážejícími z nich spousty nákladů, s řadami vagonů, s nákladními jeřáby, s přístavními skladišti, ani zdání po nějaké krisi. Také na nádražích se nám nejeví, tam není málo zboží pro vozy, ale spíše naopak, vagonového materiálu je málo.

Po uzavření míru vznikla arci krise a tenkráte bylo lze soudit, že to je ohlas krise anglické. Ale tato chvíle minula, a Amerika nemá čas zdržovat se přemítáním o včerejších historiích.

V přítomné době továrny pracují plnou parou a rostou. Byl jsem nedávno v Boston-Sud v elektrické centrále, Edison Electric Illuminating Company, postavené v samém přístavu. Na širé prostoře je tu nakupeno uhlí, zajištěné smlouvou s dolem v západní Virginii; je ho tu na tři měsíce do zásoby, a společnost proto málo dbá krise paliva.

Uvedli mne nejprve do staré továrny, staré totiž 20 let, jejíž stroje jsou stále v chodu. Ale před třemi lety vystavěli nad ní novou továrnu, jejíž turbiny jsou tak mohutné, že každá z nich má větší výkonnost, než všecky bývalé kotly dohromady. Nesmírný umělý vodopád, ženoucí dynama, dodává energii nejen veleměstu o 800.000 obyvatelích, nýbrž skoro celému jižnímu Massachusettsu. Červenými písmenami zobrazují co minutu lampy číselně produkci továrny. Čtu 45, pak 43·5, čti 43.500 kilowattů. Do r. 1924 bude postavena nová továrna daleko za městem, ještě dvojnásob mocnější. Zkušenost poučila Američany, že takováto továrna zdvojnásobí odbyt svého proudu ve třech letech. Tudíž, nebral-li se hned při stavbě zřetel na toto zvýšení, nutno vždy po třech letech továrnu zdvojnásobit. K tomu dlužno uvážit, že válka rozmnožila značně továrny s elektrickým pohonem, že haussa uhlí a nesnáz s jeho získáním zvýšila velice počet odběratelů proudu; výrobní cena klesla tak, že ze všeho zboží elektrický proud jediný nestoupl, nýbrž je o něco levnější, než před válkou. Tento pokles má v zápětí nové stoupnutí konsumu, jehož příliv stále sráží celkový výrobní náklad...

Této stále rostoucí spotřebě elektrické energie odpovídá úměrně stále se vzmáhající poptávka po aparátech. Podívejte se jen v Lynn do General Electric Company. To už není továrna, to je průmyslové město s ulicemi pozůstávajícími z ohromných železobetonových továren. Ty už zase nepostačují, neboť před našima očima kupí se již hory dřeva a rostou lehké zdi pokryté provisorně dehtovou lepenkou, zárodky příštích úžasných továrenských hallů nebo šesti- až osmiposchodových budov.

Z továrny do továrny, nebo z továren k moři zcela blízkému jezdí nepřetržitě elektrické vlaky. Nad ulicemi, jimiž nás unáší auto, vysoké nosníky rozpínají husté pletivo sítí. Za čtvrt hodiny rychlé jízdy neprojeli jsme ještě celý tento Essen elektřiny. Po dvouhodinové návštěvě prohlédli jsme jakž takž dvě nebo tři dílny: automobilová dynama, lodní turbiny a turbiny na stlačený vzduch pro vysoké pece.

Je to triumf seriové práce. Rozlehlé sály plní se zhruba zpracovanými nábojnicemi kol. Dík důmyslnému zařízení, malé množství tekutého kovu jedním rázem je opatří osmi loukotěmi. Jinde na sta žen s převládajícím slovanským typem pouze připevňují a splétají dráty. Ten muž dole má na starosti kovové desky, do nichž se vrývá žlábek. Zatím co lis chystá první desku, připravuje si dělník druhou a namáčí do ochranné lázně tu, která již byla vyražena; lis se nadzdvihne, dělník odsune hotový kus, a nastaví nový k zpracování; pak ponoří ten, který si schystal a připraví nový... Ne víc, než tři pohyby, rytmicky, bez únavy a beze všeho spěchu prováděné. Muž pracuje zvolna a práce pokračuje rychle. Hotové kusy se hromadí, jeden jako druhý... Hromadí se, tedy se také odnášejí, jdou tedy na odbyt.

Tisíce a tisíce dělníků a dělnic... s týdenní mzdou pětatřiceti, čtyřiceti dolarů, nepočítaje draze placené hodiny přes čas. Vnitřní organisace pojí dělnictvo s továrenským životem: dílenské rady a nad nimi tři delegáti všeho personálu, zasedající společně s třemi delegáty ředitelství v jakési vrchní radě »management«, kde se rozhoduje o všem, co má vztah k chodu závodu. Restaurace, závodní nemocnice — se sálem k roentgenování a s atelierem zubního lékaře — vše je pojato v témže stylu. Pod hangary řadí se na sta aut. Patří úředníkům a dělníkům, kteří za chvíli jich použijí, aby se vrátili do svých, na míle vzdálených domovů — sami spotřebitelé motorových aparátů, které vyrábějí.

Ne, v tom všem není ani zdání nějaké krise. A General Electric není ještě celý Lynn, který jest jmenovitě městem továren na obuv. A kolik je takových měst jako Lynn! Kdybych byl zajel do Schenektady, byl bych spatřil ještě mnohem mohutnější elektrárny. Je jich plno ve třech oblastech, kde vodní síla nahražuje uhlí jakožto pramen energie, v Niagaře, v jižní Karolině, v Kalifornii.

Kde tedy shledáme krisi? Nezaměstnaných je tak málo, že je-li krise, je to krise nedostatku dělnictva. Zákony, omezující příliv přistěhovalců, začínají být průmyslníkům nepříjemny. Reklamuje-li se zvýšení procenta brzy pro Řeky, brzy pro Arménce, je to z části proto, že americká továrna má nedostatek pracovního lidského materiálu.

Tato filantropie průmyslníků také není žádným příznakem nějaké průmyslové stagnace. Podívejme se, potvrzuje-li statistika tento dojem.

Od ledna 1923 je jasno, že americký průmysl octl se v éře obchodní prosperity, která připomíná nejskvělejší dny r. 1920. Všechny známky se shodují. Počet naložených vagonů dosáhl koncem ledna čísla 871.000, t. j. o 131.000 více, než před rokem, a dokonce o 68.000 více než r. 1920. Výroba litiny byla dvojnásobná. Steel Corporation vyvinula 90% výrobní kapacity a přes to nemohla vyřídit 165.000 tun objednávek.

Tato tendence stoupala stále. V únoru zjistil úřad pro veřejné práce, že všechna národní industrie je zaměstnána do tří čtvrtin své výrobní schopnosti. Kovoprůmysl nebyl totiž sám v té situaci. »King Cotton« skytal týž obraz. Poprve v historii Ameriky bylo v lednu v činnosti 35 milionů vřeten. V únoru toto číslo stouplo o 300.000. Následek: ohromná spotřeba bavlny, měsíčně průměrně 600.000 balíků, balík = 233 kg.

Hotové zásoby se zmenšují. Před rokem se jich páčilo na 7 milionů, a sklesly na 3½, v červenci podle odhadu na 600.000 balíků.

Všimněme si velkého průmyslu Západu, masových konserv. V březnu jeví se bezpříkladná zaměstnanost, po válce dosud nevídaná. Poptávka je ohromná a veškeren personál je kompletně zaměstnán v packing yards v Chicagu. Myslím, že není jediného odvětví průmyslového, které by si mohlo stěžovat.

A tak převládající notou je optimismus. Situace je i o to lepší proti 1920, že finanční podklad všeho podnikání je zdravější a banky mají volnější ruce. Možno-li tedy mluvit o nějaké krisi ve Spojených státech, je to krise prosperity. To je situace příznivá pro pracovní třídy. Rok 1921 přinesl velké snižování mezd, ale teď je tendence opačná. Zvýšení cen mělo nutně v zápětí zvyšování mezd, poněvadž by jinak klesla kupní schopnost dělnické třídy a první by to pocítili zase průmyslníci.

Ostatně, vzhledem k nedostatku dělnictva nezbývá také nic jiného než platit hodně a dáti zedníkovi nebo tesaři více, než profesoru Harvardské university. Velká vlnařská společnost zvýšila právě mzdy o 12½% a za ní jdou jiné. Kde se váhalo, pohrůžka stávkou všecku nerozhodnost brzy zahnala. Vážná stávka v textilu byla zažehnána jedině tím, že požadavkům dělnictva bylo na celé čáře vyhověno.

Bude tato prosperita trvalou? Po citelné výstraze a vzpomínce na b o o m r. 1920 je každý opatrný. Hledají se prostředky proti možnostem náhlé krise. Spojenecká vláda odkládá velmi moudře všechny veřejné práce, které nejsou naprosto naléhavé, aby se pojistila pro případ depresse. System Federal Reserve Banks, který se osvědčil, je pojištěním proti inflační politice velkoprůmyslu.

Jediné nebezpečí je, že zlo by mohlo být přivoděno nadbytkem dobrého. Zvýšená činnost průmyslová, odpovídající zvýšené poptávce, přivodila stoupnutí cen, to zase stoupnutí mezd; brzy může nastat chvíle, kdy zase mzdy začnou jevit účinek na ceny. Nové haussy budou mít za následek zmenšení konsumu, následovně zvolněné výroby, věc velmi vážná vzhledem k nahromadění výrobního materiálu.

V tom tkví nebezpečí pro zem, zařízenou jako úžasný stroj. Fordovy továrny vyrábějí dnes d v a t i s í c e vozů denně. Ale co bude, až každý občan a občanka v Americe bude mít svůj vůz? Co se stane, znemožní-li stoupnutí ocele Fordovi udržeti své ceny tak nízko, aby našel denně dva tisíce kupců?*)

Pak, začne-li se s omezováním výroby, je nebezpečí stávek. Mohly by nabýt hrozivé tvářnosti při spoustách dělnictva, které není výlučně americké a jehož rozmanité složky se vymykají kontrole, již vykonává American Federation of Labour.

Proto mnozí Američané jsou trochu polekáni neklidným tempem amerického života. V této zemi i vlny obchodní prosperity připomínají vlny mrazu, kterými strašlivý severozápadní vítr zaplaví náhle celé šíré kraje. Pro tuto chvíli však prosperita je nepopíratelným faktem. A zamanou-li si jednoho krásného dne Spojené státy, aby se zabývaly záležitostmi naší ubohé Evropy, nebude to jistě proto, aby ušetřily svůj lid útrap, které zneklidňují Anglii. Ještě snad na dlouho mohou si myslet, že Evropy nepotřebují.

*) Cena v květnu 298 dolarů, dělník s 10 dolary denní mzdy může tedy zjednat si vlastní auto za měsíční mzdu.

Literatura a umění

Rozmluvy s mladými Francouzi.

I. Francis Carco.*)

Z knihy interviewů Fr. Lefèvra: »Une heure avec...«

»Jen tak, že jste mne zastihl; za dvě hodiny odjíždím z Paříže. Jedu do Janova psát román o Paříži. Zdánlivě paradoxní nápad,

*) Románové skladby Francise Carca, mladého francouzského autora, vysoce ceněného presidentem Masarykem, budou vydány leg. nakl. »Čin«.

ale je to má záliba; je to výborný prostředek, aby se člověk nedal zavést fotografickou stránkou svého námětu, aby výkladem dospěl k synthesi, a pak je to zdvojnásobení života, žije-li se takto současně v dvojím ovzduší, poněvadž při psaní románu živí se mé smysly a má duše novotu jiného okolí, což — třeba i po letech — může skýtati potravu nebo dáti i vznik novému románu. K námětu, jímž se budu v Janově obírat, přivedl mne už před drahnou dobou Paul Bourget. Hodlám prostudovat život Rusů v Paříži, přesněji řečeno velmi specielní prostředí ruské: milieu herců, žen a mladých mužů, oddávajících se požívání morfia a kokainu. Budu zkoumat rozklad ruské duše v poválečné Paříži. Má kniha nebude ovšem žádným tendenčním románem, ale přes to myslím, že jedno faktum z ní vyplyne: Rusové, nechť mají nad sebou jakoukoli vládu, holdují přímo freneticky disciplině; bolest je jim nejmilejší pochoutkou a knuta byla pro ně vždy bičem plným rozkoše.

— Kde vyjde?

V Revue de Paris nejprve, a někdy v létě u Albina Michela.

— . . .

— Titul ještě nevím. — Mám teď duši rozvířenu dvojím citem: touhou a radostí z odjezdu a pak strachem, trémou . . . Víte, kniha, to je přece jen vážná věc a ta, do níž se tam chci zapřáhnout, je pro mne tím vážnější, že to bude má první kniha. Mám totiž dojem, že vše, co jsem dosud napsal, jsou jen studie, skizzy . . .

Chci protestovat; připomínám, když před válkou vyšel Jésus-la-Caille, jak radostným překvapením byla tato půvabná impresionistická kniha jednoho z našich pro mladou moji generaci. Byl to první krásný manifest hochů našeho věku, první čin, který doznal souhlasu všech. Stránky o ulici Lepie znali jsme zpaměti; při potkání jsme si je přednášeli . . .

— Vím, praví Carco, a jsem vám povděčen za připomínku těchto radostných chvil prvního výpadu, kdy přátelství mých druhů bylo tak blažené, ale, opakuji, Jésus-la-Caille je pouhou studií a Rien qu'une Femme, kterou jsem právě dostal v krásném vydání s lepty Maurice Asselina, je rovněž pouze studií: studií mladého muže z dobré venkovské rodiny, který v projevech své vůle dojde už k psychologické hranici, kterou udává . . . Jésus-la-Caille.

Hovoříme dlouho. Hovořím s Francis Carco o četných a důležitých dílech, která už vytvořil. Přečetl jsem právě znovu Maman Petitdoigt, rozkošné vzpomínky z mládí. Chci povědět, proč ze všeho nejvíce se mi líbí román l'Équipe. Ale je patrno, že Francis Carco nemá příliš chuti k těmto retrospekcím. Povstává, vede mne do jiného pokoje, ukazuje mi své poklady rozvěšené po stěnách; je tu Utrillo, Modigliani, Asselin. Vracíme se do pracovny, zdobené znamenitým portrétem romanopiscovým od Asselina. Carco navázal přetrženou nit hovoru:

—Román má vždy být blízek životu; má být vždy z části vlastní zpovědí; román je jakýmsi doznáním. Chodím ulicí; vše má pro mne rovný význam. Nejprve mne chytne nějaká vnější zajímavost na někom; cítím-li, že první gesto mne zaujalo, vzbudí se ve mně zájem pro osoby, které je učinily.

Velkým úskalím pro mladé romanopisce je popis. Popis má být odleskem duševního stavu a tempa románu. Je-li kdo v plné činnosti, vyjde ven a konstatuje, že prší, nebo svítí slunce; pouze konstatuje; každý popis by tu byl zbytečný a nemístný. Má-li táž osoba moment duševní skleslosti nebo radosti, a působí-li na ni tento cit, má vnější svět teprve pak pro ni smysl.

— Vaše vzory?

— Jsou tři: Bourget, Loti, Barrès; ostatním vděčím za kvas podnětů, ale pouze tito, po mém soudu, dovršili čin; s nimi dospívám k slavné tradici francouzského románu; ostatní, jako Edgar Poë, Hoffmann, Rimbaud, Corbière, Oscar Wilde, probudili ve mně zájmy, které usilují svésti v proud zvláštního klasicismu, neboť zálibami i temperamentem jsem klasik, a mám nade vše rád zkratky.

Říká se, že je ve mně kus Rusa, a je v tom asi výtka, že jsem se příliš obíral Dostojevským. — Možná! Ale žil jsem také hezkou řadu let v ovzduší, kde různé podivnosti, alkoholismus a záliba v neštěstí ohromily by i nejzáhadnějšího Slovana. Ostatně jsem navštěvoval po několik let v zimě ruskou kolonii na Rivieře a nasbíral jsem tam nemálo zkušeností. K tomu považte, že od dob mých prvních lierárních počátků mou oblíbenou denní četbou byla díla Němců a Rusů. Také se to asi pozná, a já se k tomu bez ostychu doznávám. A co zase na druhé straně říci kritikům, kteří mne vyznamenávají názvem klasika? Mám rád přesnost v podrobnosti, v popisném ryse, v životě, jistý řád v jednolitosti skladby, a mám také rád neurčitost a výstřednost, neboť řád a zmatek se navzájem stíhají a jejich styčný bod je mi nejmilejší. Nic se mi tak neprotiví jako duch Voltairův, jeho suchopárnost; stejně nenávidím nasládlosti Alberta Gamaina. Proč? Není mou věcí, abych na to odpovídal. Nejsem kritikem. Tvořím typy, které jsem viděl, anebo snažím se je vytvořit, usiluji aspoň, aby žily tak, jako když jsem je pozoroval. Ostatní mne už nezajímá. Mezi Hoffmannem a Dostojevským je celý svět, který jsem si obral vzorem. V něm všechno je bohaté, hluboké, výjimečné. A pak, pozoroval jsem v mládí z blízka trestance a zželelo se mi jich. Byl jsem vždy pro ně a proti trestnickým profosům s jejich kníry. V životě se to u mne ještě sesílilo. Čtěte na příklad Bunina a uvidíte, jaký druh lidí přál bych si ukázati, oživit. Bunin je obdivuhodný spisovatel. Je pln něžného citu a má své nesmlouvavé stanovisko. Žene vás k tomu, abyste miloval luzu, rozuměl jí, obnažil její duši. To se mi líbí, a pak také ton Konfesí Jean-Jacquesových a jeho neřesti, a rovněž zábavný ráz ducha Casanovova a zpovědi Quinceyovy plné cynismu a humoru současně. Jak bych vám to řekl? Nejkrásnějšími a největšími zdáli se mi vždy básníci, nad nimiž byla vyslovena klatba. Jésus-la-Caille, le Milord, Bouve[1]) a ubohé děvky, které s nimi žijí, to jsou lidé mého srdce a otevřeně se k nim hlásím. Snad jednou to vyložím lépe v knize. Zatím pátrám v hlubinách výjimečných bytostí po podrobnostech, jež mají se všemi společné, po tápavých projevech svědomí a smyslnosti. Můj zrak je u vytržení nad tím lidským hemžením a nic mi nedělá dnes větší radosti, než fakt, že si vydělávám na živobytí vyprávěním věcí, o kterých jsem nesměl jako chlapec doma před rodiči ani muknout. Člověk musí tak občas udělat srovnání.

Sestavil jsem si knihovnu z knih, které v mládí udělaly na mne největší dojem. Moje nejmilejší jsou: Les liaisons dangereuses, Le Neveu de Rameau a Jacques Le Fataliste, kterého mám doma dokonce v originálním vydání. Mám všechny knihy, které napsala Colette tištěné na krásném papíru a některá díla Bourgetova, jako La physiologie de l'amour moderne a les Essais de psychologie Contemporaine jsou skoro mým denním chlebem.

Jak se můžete přesvědčit, umístil jsem si také na dosah ruky knihy svých rozmilých přátel, Pierra Mac Orlana, z jehož věcí se mi nejlépe zamlouvá l'Étoile Matuline a la Cavalière Elsa; tento druhý román pokládám za jednu z krásných knih naší generace a kladu jej na roveň s Apollinairovým l'Hérésiaque et Cie a s Alain Fournierovým le Grand Meaulnes; tu je Pierre Benoit, tu Roland Dorgelès s Dřevěnými křížiti, Probuzením mrtvých a Sv. Magloirem; o Koenigsmarka jsem se sám zasadil, aby byl přijat do Mercure de France.

Vstal jsem, prohlížím knihovnu, čtu jména . . .

—Arnoux . . .

---

[1]) Hlavní osoby románů Nevinní (les Innocents) a Parta (l'Équipe).

— Indice 33 je nejskvělejší kniha o válce, poněvadž Alexandre Arnoux překonal realističnost pouhé deskripce a dopracoval se zcela osobitého pojetí a vise, která předstihuje už dnes na deset let napřed vše, co o válce bude napsáno...

— Max Jacob...

— Max Jacob je z mužů naší generace, kterému vděčíme velmi mnoho, poněvadž v nás probudil smysl pro denní humor a pro směšnost blaženého obdivování. Ukázal bolavou stránku naturalismu tím, jak zlomyslně dovedl využíti triviálních detailů všedního života. Pro toto mé tvrzení, dokládá Carco s úsměvem, našel byste velmi zajímavý doklad, kdybyste chtěl srovnat spolu Henry-ho Céarda Terrains à vendre au bord de la mer a Terrain Bouchaballe, jednu z nejobsažnějších knih Maxe Jacoba. Bylo by zajímavo studovati jeho větu s toho hlediska, jak ironicky a zlomyslně dovede na zlost naturalistickým fotografům operovati s t. zv. přesným postřehem. Pamatujete se na větu jedné z jeho povídek, kterou si často opakuji a vždy se stejným potěšením: »Poněvadž si spletli cestu, museli s pohřbem začít znovu.« Probíráme spolu dlouhou řadu nejmladších básníků. Carco upozorňuje, že Muselli, tak významný jako Moréas, je dosti zanedbáván mladou generací. Mluvíme o mladých malířích, jichž temperament je blízký mistrovým sklonům.

»Tato má záliba v nich mi vynesla, že mám dnes ve sbírce plátna k nezaplacení, a která jsem svou dobou koupil trochu naivně jen proto, že se mi líbila. Utrillo na př odpovídá mé zálibě pro chudé čtvrti, pro smutné končiny periferie velkoměsta; Asselin podněcuje mou lásku pro světlo, vniterný život, smyslné meditace; Modigliani mi nabízí prudký půvab a křehkou gracii dneška; Chas Laborde krutou ironii uličních scen a šaškovin; Mainssieux sílu a lákavou chuť předmětu; Barraud morbidnost a smyslnou lahodu života při umělém světle, nostalgii velkých barů...«

Chystám se k odchodu.

— Ne, abyste snad řekl, že jsem se vzdal poesie. Chystám naopak dlouhou báseň, Journée paysanne, v níž vzpomínám mrtvých přátel. Přečtu vám ještě první strofu:

Žel, přátelé, že nejste zde
pod tímto milým loubím révovým,
jež zralé hrozny obvěšují kol
a jehož houšť všech haluzí
v slunečním světle splítá si
tu arabesku svoji obvyklou
z rudosti jitra, z šera sklonku dne...

*

II. Roland Dorgelès.

Roland Dorgelès stál v knihovně a hovořil:

Plutarch vypráví, že Demosthenes, aby si odvykl vadnou výslovnost, musil mluvit s křemínky v ústech. Podobné cvičení mělo by se doporučit spisovatelům, jichž zmotaný sloh znemožňuje, aby se jim rozumělo. Neurčitost je někdy s výhodou pro básníka; u romanopisce je vždy zavrženíhodná. Nejde o to, aby čtenář se musel dohadovat, nýbrž o to, aby rozuměl, a usiluji-li já o něco, je to, abych zůstal prostým. »Probuzení mrtvých«, stejně jako své ostatní knihy jsem napsal dvakrát za sebou od začátku do konce. Tu jsou oba mé rukopisy: můžete se podívat, po jakých změnách jsem spokojen. Závidím p. Giraudoux-ovi, který napíše knihu a to dobrou knihu, za sedmadvacet dní; mne stála moje osmnáct měsíců a to jsem proseděl u svého pracovního stolu každé dopoledne od devíti do jedné... A propos, povězte mým známým, aby ke mně nechodili nikdy ráno; slyší vždy, že nejsem doma a služebná mne musí zbytečně zapírat.

Psáti prostě neznamenalo nikdy nedbati výrazové krásy. Mnozí usiluji o nejkomplikovanější způsob vyjádření nejbanálnějších věcí a pohrávají slovy jako divoch skleněnými korály; jiní zas naopak ochuzují své věty a sdírají je až do hola, že zbývá podmět a sloveso; co mne se tkne, vyhýbám se stejně suchopárnosti jedněch jako slohové přetíženosti druhých a držím se Molièra: »Mluvte lidsky a tak, aby vám bylo rozuměno.« Ale vy jste přece nepřišel proto, abyste se probíral mými rukopisy a zvídal mé mínění o stylu mých soudruhů v povolání. Chcete asi znát mé stanovisko ve sporu Bérand-Gide. Nuže, s celou duší jsem s Henri Bérandem. Kdyby pan André Gide neměl žádného vlivu, kdyby měl dosti na psaní svých knih, které málo kdo čte (toto není výčitka, nýbrž konstatování), nenapadlo by nás ani ztráceti čas polemikami s ním; on však má na skupinu mladých literátů neblahý vliv, který mne nesmírně zarmucuje; proto vystupuji tak rozhodně proti němu. Nebudu vám vyprávět široce, že jeho romány se mi nelíbí, poněvadž to je věc vkusu; za to však prohlašuji, že mne urážejí.

V otázce mravní zdravosti je to už tak: my jsme pro utišující léky, on pro jedy. On myslí, že nese světlo duším: jaký blud! plní je zmatkem... Kladné hodnoty ho nezajímají, jedině chorobné vady... Ale nač se zlobím? Pan Gide by mohl upadnouti v omyl a velký Immoralista, hřeše pýchou, mohl by naposledy ještě můj pudový odpor pokládati za tajnou potlačovanou lásku. U všech všudy, já vím také, že zlo má docela jinou přitažlivost než dobro, a proto tolik mladých se hlásí k Gideovi. Ale jsem klidný: přejde je to. I on vyjde z mody, jako tolik jiných a pak zaujme v náležitém pozadí místo, které mu přísluší.

— Dlužno tedy z toho rozuměti, že snaha o mravní řád vládne vašimi díly?

— Ale ovšem... Zapomněl jste jistě, co praví sv. Magloire: »Každé slovo, které nesměřuje k zlepšení života, je zbytečné.« A opravdu, nemám ničeho proti tomu, aby tato slova byla epigrafem každého mého románu. Píší-li, tedy proto, abych se sdělil s druhými o svůj soucit, o své hněvy. Píší-li, je to proto, abych sloužil.

Mám-li spisovatele mít rád, musí mne poučit, dojmout nebo pobavit. Nikdy Gide, nikdy jeho žáci neskytli mi něco takového. Zavírají oči před dramatičností a skvělostí naší doby a zabývají se, opozdilci, s lupou v oku, studiem utrápených duší; to je v mých očích neužitečná kratochvíle, to je ponurá záliba, před níž mne varovali moji učitelé.

— K dasu! zavrhujete snad psychologický, ideový román?

— Nikterak. Ale myslím, že román nemá být buď dějový, nebo psychologický nebo dokumentární. Má být tím vším zároveň, anebo je to nehotová kniha. Mám snahu, abych v rámci dějové zápletky, pokud možná poutavé, jednal vždy o velkém sujetu. Jaká pomoc, drtí-li mne! Mou ctižádostí je být lyrickým svědkem své doby. Jsem hrd — více, jsem spit štěstím — když co chvíli dostávám dopisy, v nichž neznámí čtenáři mi sdělují: »Vy jste vyjádřil naše bolesti, naše muka svědomí, naše naděje... Vy jste ztělesnil drama, které se odehrávalo v našich duších.« Co mně pak je po něčích kritikách! Mám za sebou všecky tyto neznámé, kteří mne podpírají.

Jsou spisovatelé, kteří vám řeknou velmi povýšenecky a hrdě: »Já píšu pro elitu!« Mou hrdostí je psát pro tisíce a tisíce bytostí, které mne milují. Slova nosila a elita neměla nikdy týž význam. Ve společnosti je málo hrbáčů, a nepozorujeme, že by si proto na tom zakládali a vykřikovali na potkání: »My jsme elita!« Jsou hrbáči a nic víc...

*

Roland Dorgelès má mnoho trpkosti proti kritice. Byl sám dříve kritikem, hřešil mečem, jak praví, a mečem je trestán. Váží si kritiky vážné, věcné, ale v celku se mu literární způsoby zdají málo »sportovní« a kritické hlasy často málo uvážené.

»Jak se má spisovatel jen vyznat v tom koncertu pochval a odmítavých hlasů, který uvítá každý nový román. Jeden praví: »Jen začátek je dobrý, s ostatkem nejlíp na záchod« a druhý: »Škrtněte mi začátek, všecko pokazí« — při takových odpo-

rujících si kritikách myslívám vždy na dobrého La Fontaina, na jeho Mlynáře, syna a osla. Ať sedí oba na ušáku, ať si na něj vleze jen otec anebo synáček sám, nikdo není spokojen. Mlynář má pravdu:

»Je pošetilec vskutku veliký,
kdo vyhovět chce lidem všem i otci.«

Ať jen mne nechají klidně sedět na mém oslu, je-li mi to vhod, anebo běžet za ním, napadne-li mi: shodí-li mne mezek na zem, je vždycky dost času na to, aby mne zvedali...

— Kritikové vás poslední dobou srovnávali často se Zolou?

— Ano. Jedni mi házeli do tváře jeho jménem jako květem druzí jako kamenem. A řeknu vám, že romanopisec může být jen spokojen tímto srovnáním. Ať už ho kdo obdivuje nebo nenávidí, jisto je, že Zola byl velký spisovatel, a že bez jeho jména minulé století bylo by velmi ochuzeno. Po mém soudu Zola mohl být umělečtějším, cituplnějším, jeho styl průzračnějším, ale i tak je Germinal velkým dílem. Přesto můj první styk se Zolou byl neblahý: jako chlapec slýchal jsem vždy otce hovořit o Hříchu abbého Moureta a o slavném popisu Paradou, ale kniha mi arci byla zakázána. Podařilo se mi ji vyšukat a četl jsem ji potají. Samozřejmě byl jsem nesmírně zklamán tím nudným výčtem rostlin a květin. Později se už můj úsudek o Zolově slohu nezměnil.

Jiní kritici zase, vzpomínajíce mých začátků v žurnalistice, opakují, jedni pochvalně, druzí s výčitkou: »Dorgelès má reportérský pohled.« Jděte mi k šípku! Nedíváme se jeden jako filosof, druhý jako romanopisec, jako básník či vypravěč. Díváme se prostě dobře nebo špatně, správně nebo falešně. Mé dřívější reportérské zaměstnání mne naučilo dívat se dobře: byla to znamenitá škola, a nelituji jí. Nezapírám svého milého métier. Je těžší napsat dobrý článek než špatnou knihu. Reportérství, jak vám libo. Podal-li jsem v Dřevěných křížích věrný obraz války, ukázal-li jsem ve Svatém Magloiru poválečný zmatek, vylíčil-li jsem v Probuzení mrtvých barvitý a vzrušený život zpustošeného území, dosáhl jsem svého cíle.

A ještě tedy několik slov k románu. Pod vlivem, jak myslím, ruských autorů a jmenovitě obdivuhodného Dostojevského, zašlo se v psychologických rozborech až do krajností a tento nedostatek studu, odhalující nejintimnější záhyby vlastního nitra a obnažující nejbolestnější rány, způsobuje bohužel, že, kdežto auto-analysa se v mladé literatuře tak úžasně rozmáhá, imaginace a dokumentárnost pozorování upadá.

Ostatně tyto psychologické analyse jsou zpravidla tak libovolné, jako ten nejhloupější dobrodružný román. Autor vymyslí si nějakou psychickou reakci nebo cit stejně jako by si vymyslel nějaký útěk z vězení nebo západ slunce, celkem je to samá smyšlenka, a já mám právo odmítnouti všechny dedukce spisovatelovy a popříti celou jeho důmyslnou introspekci od *a* až do *z*: tato ukrutně podrobná studie se mi ostatně tím méně zamlouvá, že obírá se příliš často výjimečnými zjevy, neuropaty, trpícími morálním rozkolem tak jako jiní lidé revmatismem nebo vředy, nemocí ovšem méně interesantní.

A já už jsem takový, že se naprosto nemohu zajímat o kohokoliv, o němž jednou mám dojem, že není zdráv, a o němž jsem přesvědčen, že působením vnější nějaké události — finanční pohromy, války, epidemie, anebo jednoduše šestiměsíčního pobytu v sanatoriu — stala by se z něj ihned osobnost zcela normální.

Ne že bych chtěl snad tvrdit s Corneillem, že spisovatel má líčit člověka takým, jakým by měl být — ale stejně se mi nelíbí, aby ho zobrazoval důsledně takým, jakým by být neměl.

Pouhé studium povahy také nestačí. Lidé jednají a myslí; jednání je často průkaznější. Gesto, slovo, výkřik poví nám mnohdy více, než dlouhá analysa — vzpomeňte na naše klasiky.

Tvořící umělec rozšiřuje úzký obzor našeho života, té krátké existence, která zpravidla skytá nám tak málo velkých radostí, tak málo hlubokých bolestí; rozmnožuje řady našich známých o bytosti milované nebo nenáviděné, a Hamlet, Fedra, Candide, Otec Goriot a Paní Bovaryová jsou pro nás životnějšími a skutečnějšími bytostmi, než tolik a tolik bezvýznamných lidí, s nimiž máme denně co jednat. Romanopisec zmnohonásobuje život, přináší lásku zhrzenému, vnuká hrdinnost zbabělcům, dělá bohatce z chuďasů... V jeho rukou jest vytrhnouti nás z běžného života a povznésti nás nad sebe samotny.

Každá doba žije a bude žíti spíše v románě než v dějinách. Román je zrcadlem doby, v níž byl napsán, a skutečnou podobu války najdeme v románech, ne v příručkách. Právě tak obrátíme se k Balzacovi a Stendhalovi, abychom poznali život francouzské společnosti v první polovině 19. století. Nemyslíte, že, co nám tak chybí pro poznání revoluce, je právě román napsaný mezi 1789 a 1794? Jaké by to bylo svědectví! Ani dějepis, ani paměti ani korespondence ho nikdy nenahradí.

Z mé formule: román má být obrazem své doby vyplývá mi nutnost literárního nacionalismu, a to také je jediný nacionalismus, který hájím a uznávám. Jaký to ukrutný omyl, ten literární internacionalismus Mac Orlanův! Tak jako barva pleti se mění klimatem, i myšlenka obráží barvu podnebí, v němž vzklíčila: Thomas Hardy je mlhavě šedý, Alphonse Daudet svítí sluncem... A můj milý Mac Orlan nebyl by napsal své poslední knihy, kdyby nebyl francouzským vojákem.

— Ano, pamatuji se, co vám řekli někteří, že prý jsme na prahu velké klasické doby, ale to nemá smyslu. Anebo mi to ještě spíše připomíná rytíře z lidové hry, prohlašujícího: »My, středověcí lidé...« Vzejdou-li z naší generace velcí klasikové, dozvědí se o tom teprve naši vnuci...

Jisto je, že i přes své krvavé hrůzy naše doba je velkolepá... Ve všech uměních je taková úroda talentů, že mne jímá úžas... Opravdu, krásná doba, ve které můžeme antenou, vztyčenou jako zvědavý prst, zachytit hudbu, slova, unášená prostorem vlnami bezdrátové telegrafie! Ach, naše doba! Jak může někdo litovati nosítek, když jede mimo mohutné, pružné torpédo s lakovanou karoserií! Je něco krásnějšího, než lokomotiva, unášející s sebou při noční jízdě širou krajinou svůj ozářený řad vozů? A velká tiskárna v noci, není to cosi opojného, ten shon jako v úle, ta vůně vlhkého papíru...

R. Dorgelès chodí vzrušeně pokojem, gestikuluje, hřímá. Když se s ním loučím, vrací se znovu k literatuře:

— Bavit, poučit, dojmout, toť poslání spisovatelovo, a mějme se na pozoru před akrobaty, kteří nám z tohoto trojího nedávají nic. Stále při mé práci tane mi na mysli myšlenka Montaignova v kapitole 25. první knihy: »Jako je směšné fintit se nezvykle a činit se tak nápadným, tak v řeči kroucení nezvyklých vět a vyhledávání nových slov pramení ze scholastické a dětinské ctižádosti.«

Věnuji tuto myšlenku svým mladým soudruhům v literatuře.

Filosofie

Thomas Mann:

Co jsem poznal z okultismu.

V době aktuelnosti okkultismu je tento hlas známého německého romanopisce a vážného myslitele jistě pozoruhodným příspěvkem k otázce.

Už je tomu tak: upadl jsem do rukou okkultistům. Ne právě spiritistům — ačkoli, jak se domnívám, byli i takoví ve společnosti, které jsem se nedávno zúčastnil. Musí se tu přece jen rozeznávati: nejen že spiritistické učení není zařazeno do nemalého již počtu internacionálního učeneckého svazu, jehož členové se nazývají okkultisty, poněvadž se oddávají studiu zjevů — které, jak se prozatím zdá, jsou v rozporu se zákony nám

známého přírodního řádu, ale tento způsob vysvětlovati jisté záhady, tedy duchovou teorii, dokonce mnozí tito badatelé odmítají s gestem vědecké důkladnosti a přísnosti, ačkoli se musí dodati, že prostředek, kterého se používá k vyvolání okkultního případu, nadnormální nebo v každém případě nenormální založení jistých osob, ostatně nestojících obyčejně lidsky ani duševně příliš vysoko — ačkoli, jak pravím, tento prostředek, somnambulismus tak zvaných medií, zasahuje každou chvíli do transcendentního a metafysického. Ale metafysika ovšem není spiritismem a hlavně tento není metafysikou.

To jest rozdíl tak veliký, že se stává podstatným rozdílem, a nic není pochopitelnějšího, než že se filosofická metafysika snaží uzavírati se před spiritismem. Vlastně jest spiritismus, víra v duchy, strašidla, strašící »intelligence«, se kterými se spojují tím, že oslovují desku stolu, a sice jen proto, aby dostali za odpověď největší hlouposti — vlastně jest tedy spiritismus druhem čeledníkové metafysiky, slepou vírou, která ani nesnese myšlenky idealistického hloubání, ani není schopna v nejmenším metafysického citového opojení.

Mistrovským dílem metafysické myšlenky jest »svět jako vůle a představa.« Klasické metafysické dílo umělecké máme ve Wagnerově Tristanu a Isoldě. Stačí jen připomenouti tak hluboké názory, aby se vysvětlila celá žalostná nedůstojnost toho, co se nazývá spiritismem, a co není tak metafysikou, jako spíše nedělním vyražením pro kuchařky.

Jest však lidská důstojnost kriteriem pravdy? V jistém smyslu ano. Nuže, někoho, jehož činy a snahy se pohybují na hranici okkultního pole, pana Kralla z Elberfeldu, známého svými chovanci, »počítajícími koňmi.« jsem slyšel říci: »Jsou-li duchové, máme všechny důvody k tomu, abychom si přáli hodně dlouhého života, neboť nemůže být nic vkusnějšího, pomatenějšího a ubožejšího než existence těchto bytostí, soudíme-li podle jejich domnělých manifestací.« To upomíná na slavný výrok, který proslovuje Achillův stín o Odysseově spiritistické seanci. »Nicotným a nesmyslným« nazývá Pelleovec bytí zemřelých a pohanský smysl může chovati takové představy o posmrtném životě, aniž by se zároveň pomátl na tomto životě pravdy, víry, skutečnosti. Naproti tomu se v křesťanství zrozený lidský duch těžko rozhodne připustiti jiný svět, ve kterém to chodí nesmysleněji, ničemněji a ubožeji než na námi známé zemi; a když — jak se to přece nezřídka stává — se uvede »inteligence« pomocí stolu jako duch Aristotela nebo Napoleona Bonaparta do lidské společnosti, ale prolhanost tohoto tvrzení jest dokázána stem pošetilostí, přehmatů a zřejmě podvodných tlachů, pak stačí důvody vkusu k úsudku, že nejen není Aristotelem nebo Napoleonem, ale že vůbec není, že jen tak dělá, jakoby byla, a připuštění takového jednání že jest pod vší lidskou důstojnost.

To všechno by bylo krásné a pěkné, kdyby stále nezůstávala pochybnost, zda náležejí pojmu důstojnosti a dobrého vkusu rozhodující práva tam, kde jde o vědu, o zbádání pravdy, tedy o ten proces, v němž se příroda sama v člověku vystihuje. Důstojnost jest jen v ovzduší čistého ducha, k jehož okruhu patří metafysika ve smyslu teoreticky poznávajícího transcendentního hloubání; stává-li se však metafysika empirickou, když se podvolí nebo počne cítiti povinnost nebo podléhá pokušení přijíti pokusně na stopu světového tajemství, — a to činí v okkultismu, neboť ten není ničím jiným než empiricky — pokusnou metafysikou — pak nesmí počítati s tím, že si uchová čisté ruce, že zachová svému postavení důstojnost, mimo té, která zůstává za všech okolností poctivému sloužení pravdě; musí se spíše připraviti na to, že bude míti co činiti s mnohou špínou a bláznovstvím. Neboť v mediumismu a somnambulismu, pramenech okkultních zjevů, se mísí tajemství organického života s nadsmyslnými tajemstvími, a tato směs jest kalná. Zde totiž už nejde o ducha, úroveň, vkus, o nic krásného v odvaze; zde jest v sázce příroda, a to jest nečistý, potměšilý, zlomyslný, démonicky dvojsmyslný živel, vůči kterému se člověk, pyšný na svého ducha, svým bytím smýšlející emancipovaně proti přírodě, rád staví vznešeným, hledaje svou specifickou důstojnost v zapomenutí, že zůstává stejně dítětem přírody jako synem ducha. Zároveň by to znamenalo odpírati přírodnímu badání, vůbec vědění o přírodě středověko-hierarchickým způsobem každou lidskou důstojnost a důležitost, kdyby se mělo vážně zabrániti z lidských důvodů metafysice, aby byla experimentální, tedy aby prováděla okkultismus. Jakoby exaktní přírodní věda sama neocitala se na bodu, kde není vyhnutí jejímu styku s metafysikou! Fakt, že znám a rozumím velmi málo z učení slavného pana Einsteina (snad vyjma toho, že věci přece mají »čtvrtou dimensi«, totiž dimensi času), mi brání tak málo jako každému jinému inteligentnímu laiku v poznámce, že v tomto učení splývá hranice mezi matematickou fysikou a metafysikou. Jest to ještě fysika, nebo co to vlastně jest, říká-li se (a dnes se tak říká), že hmota není nakonec a v základě hmotná, že jest pouze zjevnou formou síly, a její »nejmenší« součásti, které však právě nejsou ani velké ani malé, jsou sice obklopeny časovými prostorovými silami ale samy jsou bez času a bez prostoru?

*

Dosti teorie! Přistupme k mým příhodám. — Jejich předehrou jest známost s mužem, o němž se ještě nedávno mínění tak základně rozcházela, že jej jedni považovali za šarlatána a prohnaného podvodníka, druzí jej ctili jako charakterního a zásluhného badatele a jednoho z iniciátorů nové vědy. Jmenuje se Schrenck-Notzing. Povoláním praktický lékař, specialista pro nervové choroby, sexuální patholog, došel brzy, před více než třiceti léty oklikou přes hypnotismus a somnambulismus k okkultním studiím, a zdá se, že byl delší dobu nakloněn spiritismu, ačkoli dnes tuto teorii odmítá a na vysvětlení všeho nevysvětlitelného, které vyvolává a pozoruje, se odvolává na neznámé, ale všeobecně poznatelné přírodní síly.

Vyjití jeho knihy »Materialisační zjevy« několik let před válkou vyvolalo rozsáhlý veřejný skandál. Z oficielního učeneckého světa se rojily protesty proti tolika omylům, lehkověrnostem, diletantismu a podvodům. Obecenstvo, pokud se o věci dovědělo, se otřásalo smíchy. A vskutku vystavovala kniha naši vážnost těžkým zkouškám, svým textem i obrázkovými přílohami, fotografiemi, které působily groteskně, fantasticky a pošetile. Nechyběly důkazy, že dr. von Schrenck byl podveden — což pravděpodobně se opravdu nejednou stalo. Neboť neštěstí tomu chce, že mediální schopnost, třeba byla opravdová, nedokazuje ničeho proti špatným vlastnostem charakteru, nýbrž, jak se zdá, přímo podporuje sklon k mystifikaci a pohotovost k ní. V každém případě se zdálo po léta, že se Schrenck-Notzing jako učenec nenapravitelně kompromitoval. Přešla léta. Přešla válka a s ní nečekané převraty a dobrodružství. Druhý díl »Materialisačních zjevů« přišel do naprosto změněného ovzduší. Ne že by jeho obsah byl méně šílený, než obsah prvního dílu, nebo že by jej oficielní věda, tisk a obecenstvo příznivěji přijali. Ani tentokrát nechyběly výsměch a nadávky. Ale zdá se, jakoby obojí bylo slabší, již bez té samozřejmé jistoty, jako tenkrát, a ne bez rysů resignace, fatalistického odevzdání. Lidé musili přijmouti tolik netušeného, prodělati tak hrozné věci, že rozhořlení, které se ještě nyní snažili vyvolati, chyběl pravý vzmach, ba, že bylo promíseno s patrnou ochotou vyjednávati.

Stejně jako v politice jest ve vztahu vědy k okkultismu »pravice« a »levice«, přísně konservativní a radikálně převratné mínění a názory — vedle četných přechodů a odstínů mezi krajnostmi zatvrzelého popírání všech rozumově nevysvětlitelných, ale vždy znovu ohlašovaných a zaručovaných zjevů, jako jest telepatie, prorocký sen a »druhý obličej«, a na druhé straně fanaticky nekritické lehkověrnosti, která nespočívá tak na pojaté úctě před tajemstvím, jako spíše na nelidské nenávisti k rozumu

a vědě. V každém případě tu má, jako konečně i v politice, nesmiřitelně konservativní chování dobré právo pro sebe, neboť mezi pravicí a levicí leží šikmá plocha, na které se lehce sklouzne, a uznati jediný okkultní případ za pravý, znamená podati prst čertu, který skoro neomylně vezme postupně celou ruku a celého muže. Principiis obsta! A přece jest zřejmo, že dnes počíná pronikati nebezpečný liberalismus do tábora německé ortodoxní vědy — v Německu, které se dodnes mohlo pokládati za pevnost konservatismu v tomto ohledu. V jiných zemích, v Anglii, Francii byla beze sporu ústupnost daleko větší, častější — nechci mluviti o Americe, kde, jak se zdá, se přimísilo zbytečně mnoho humbugu do okkultního studia. Snad se docela u nás neminulo účinkem že Schrenck-Notzingovy »Materialisační zjevy« byly přeloženy do angličiny; že »Society for psychical Research« povolala před dvěma léty do Londýna osobu jménem Eval, medium, se kterým dříve hlavně dělal pokusy, a uveřejnila velmi vážnou zprávu o sezeních s ní; že jej francouzští učenci jako Richet, Flammarion, Gustave Geley, dr. Bourbon a jiní podporovali v jeho smělých činech, prozkoumávali jeho pokusy, potvrzovali jeho výsledky. Zkrátka jest nepochybně znatelný lehký otřes, jistá demoralisace našich konservativců, našeho »skeptického« šiku. Jsou tu zrádci, tajní svědci, nežli se stanou veřejnými. Jsou universitní profesoři, a sice nejen filosofové a psychologové, nýbrž přírodozpytci, fysikové, fysiologové a lékaři, kteří, využívajíce zrádně nedostatečného osvětlení mnichovských ulic plíží se tajně zakukleni a k večerním sezením pana Schrencka, aby viděli, co se pro ně nepatří. Neboť oni musí věděti a vědí také, že jediným prostředkem udržeti se nedotčenu jest zavříti oči a neviděti. Jsou ztraceni nebo skoro jako ztraceni, je po skepsi nebo spíše: počíná skepse, vidí-li. Na to jsou příklady. Hledaný mnichovský oční lékař se ve společnosti přiznal, že tím, co viděl u Schrenck-Notzinga, »se stal ve skepsi velmi opatrným«. Pěkné slovo — jako jsou ta nejpovážlivější slova nejpěknější, neboť to není ještě ve skutečnosti pravá skepse, která se neobrací také proti sobě samotné, a, jak se mi vždycky zdálo, není vlastně skeptikem ten, kdo věří jen předpisům a chrání své oči přede vším, co by mohlo ohroziti jeho ctnost, nýbrž ten, kdo, lidově řečeno, pokládá různé věci za možné a v daném případě nezapírá ze slušnosti svědectví svého zdravého smyslu. Pokud mne se týká, stál jsem po dobu svého života v otázkách okkultismu teoreticky hodně daleko v »levo«, tedy jsem ve smyslu onoho dále postupujícího skepticismu pokládal nejrozmanitější zjevy za možné, aniž bych se ostatně mohl osobně chlubiti nějakými praktickými zkušenostmi v oboru nadsmyslnosti. Můj zájem byl teoretickou sympatií, která snášela blahosklonně tyto věci. Cítil jsem a projevil také příležitost přání býti přítomen séanci, a nedávno byl jsem uveden do společnosti pana Schrenck-Notzinga, který podnikal pokusy s novým mediem, mladým hochem jménem Willi S. Ve společnosti byli přítomni vážní mužové, přední učenci, profesoři, lékaři, kteří měli svou stálou kontrolou dokazovati nemožnost podvodu. Medium bylo obléknuto do zvláštního kostýmu za stálé přítomnosti dvou svědků a usazeno mezi společnost, jejíž dva členové měli na starosti jeho nepřetržitou kontrolu. Po dlouhém dvouhodinovém čekání, při němž medium upadalo chvílemi do transu, aniž by při tom vyvolalo nějaký nezvyklý zjev, podařilo se konečně uvésti jej do těžkého spánku, při kterém, jak mi bylo vysvětleno, se jeho bytost rozděluje na dvě symbolické osoby, mužskou a ženskou, které nazývá »Erwinem« a »Minnou«. Jest to dětinství, které nikdo nebéře vážně, ale pro účel věci na to přistupují. Tedy Minna přišla. Poručila, aby byla přerušena hudba, která se doposud ustavičně v pozadí ozývala, a aby byl podán kapesník. Odstranit stůl, uzavřít »řetěz«, nepřerušovat zábavu. A teď — kapesník, který ležel uprostřed našeho kruhu, vzdálen s dosahu každé ruky, i ruky Williho, se zdvihl v přítmí se země a přede všema očima stoupal rychle vzhůru. Tak, jakoby byl zdvižen neviditelnou rukou, byl zřejmě uchopen a pevně držen, donesen do určité výše a pak zase klidně odložen na původní místo. Nebylo to možné — ale stalo se to. Před mýma nepodplacenýma očima, které by byly právě tak ochotny ničeho neviděti, kdyby tu ničeho nebylo, se to stalo, a ne jednou, nýbrž brzy na to znovu, a po třetí byl prudce kapesník odhozen na stůl, odkud sklouzl a zůstal na hraně viseti. Držel jsem Williho za obě ruce po celou dobu zjevu, a těsně vedle mne svíral druhý kontrolující člen jeho kolena. Nebylo ani řeči o tom, ani pomyšlení, ba ani stínu možnosti, že by spící hoch byl mohl při tom spolupůsobiti. A kdo tedy? Nikdo. Nikdo tu nebyl, kdo by byl mohl konati, a přece bylo vykonáno. — Bylo provedeno ještě několik zdařilých pokusů: zvonění na elektrický zvonek, uvedení hracího stroje do běhu a zastavení na rozkaz, psaní na psacím stroji, materialisace ruky.

Co jsem tedy viděl? Dvě třetiny mých čtenářů mi odpoví: Podvody, klam. Jednoho dne, až poznání těchto věcí postoupí dále, až bude tato věda sevšeobecněna, popřou, že kdy tak usuzovati, a již dnes, i když mne pokládají za lehkověrného, by je mělo zaraziti svědectví vzdělaných badatelů, jako francouzského učence Gustava Geley, který končí svou správu kategorickým vysvětlením: »Neříkám, že se v těchto sezeních nepodvádí, ale nebylo tu možnosti podvodu.« To jest právě můj případ, a příjemný stejně jako prokletý vnitřní stav, jest právě ten, že rozum přikazuje uznati, co by právě zase rozum rád odmítl. Jsoucnost líčených zjevů přináší s sebou, že i tomu, kdo viděl na své vlastní oči, stále znovu napadá myšlenka na podvod, hlavně dodatečně; a vždy znovu jest umlčena a popřena svědectvím smyslů.

Snad se mi připomene, že tři čtvrtiny všech medií jsou podvodníky a jako podvodníci bývají odhaleni. Po tom, co jsem viděl, pokládám za svou povinnost podati svědectví, že při pokusech, jimž jsem byl přítomen, byla vyloučena jakákoli možnost mechanického klamu. Ať se pokládá takové svědectví za odvážné; rozum k němu zavazuje a ponouká — zatím co se ovšem sám ihned snaží nalézti střední cestu a vyhnouti se alternativě podvodu a skutečnosti třeba jediným slovem. »Kejklířství« jest takovým slovem, jehož hloubka se zkalením zatemní. Mísí se v něm pojmy skutečnosti a klamu, a snad má tato směs a dvojsmyslnost opravdové životní právo, které jest přírodě méně cizí než našemu drsnému myšlení. Pravím tedy: při tom, co jsem viděl, jde o okkultní kejklířství organického života, o zmatené podstaty hluboko pod lidstvím, které jsou zároveň primitivní a složité a se svým málo důstojným charakterem jsou tu k tomu, aby ranily esteticky hrdé smysly, ale popírati jejich nenormální skutečnost by znamenalo jen nerozumný odpor.

Ostatně toto vědecké bádání není právě v prvních začátcích; alespoň si založila věda pro ně technický slovník, s jehož pomocí jest možno o něm rozumně mluviti. To, co jsem viděl, byly telekinetické zjevy, zjevy »vzdálených pohybů«, v jejichž vyvolávání jest právě toto medium, mladý Willi S., zvlášť silné, a které úzce souvisí s okkultními přírodními zjevy materialisace, to jest transitorní organisace energie mimo mediální organismus, tedy exteriorisace. Bylo rozhodnuto rozumnými lidmi, že silou, která provádí popsané pokusy, není nějaká spiritistická »inteligence« jménem Minna, ani Aristoteles nebo Napoleon, ale samotné částečně exteriorisované medium. To ovšem dokazuje velmi málo pro rozumovou přípustnost problému — naopak, okkultní problém exteriorisace a materialisace jeví čím dále tím větší složitost, založenou zdánlivě přímo na rouhání se lidskému duchu. Jaký div však, že tomu tak jest, když nakonec se kryje tento problém se samotným domněle neokkultním problémem života.

Patrně znamená všechno soustavné myšlení a mluvení o těch dobrodružných faktech, všechny teoretické výklady dnes jen

předběžné zdánlivé vysvětlení. V každém případě to značí velmi nedostatečně mysliti a mluviti o materialisačních zjevech jako o životní hádance, béře-li se na zřetel pouze fysicko-materielní stránka a ne také duševní. Byl to Hegel, který pravil, že na myšlenku a ducha jest pohlížeti jako na poslední pramen, z něhož plynou všechny zjevy; a k vysvětlení této věty jest snad nadnormální fysiologie schopnější než normální, ba pokouší se i stavěti filosofický důkaz myšlenkového prvenství, myšlenkového původu všeho skutečného vedle biologického důkazu jednotnosti organické podstaty.

Docela nevědecky jsem si vysvětlil vlastním postupem telekinetické zjevy jako magicky zhmotněné představy snů media. Učená literatura mi dává za pravdu, vysvětlujíc s úctyhodným nakupením umělých výrazů, že myšlenka zjevu, žijící v somnambulním podvědomí se pomocí psychofysické energie biopsychickým promítnutím ektoplasticky na jistou vzdálenost přeměňuje a vytváří, to jest zhmotňuje«.

Volají jinými slovy na pomoc nezbádanou ideoplastickou schopnost mediální podstaty — slovo, pomocný pojem platonického kouzla, ne bez lichotivých vlastností pro umělcův sluch, který bude ihned ochoten vysvětlovati nejen své vlastní dílo, ale i veškerou skutečnost jako ideoplastický zjev; slovo — pojem při všem tom tak kalné hloubky, jako již předem označené slovo »kejklířství«, a vedoucí silou své dráždivé směsi z živlů snu a skutečnosti přímo k chorobné zvrácenosti.

Ne, nepůjdu již k panu von Schrenck-Notzingovi. Nevede to k ničemu, nebo alespoň k ničemu dobrému. Mám rád to, čemu jsem říkal obyčejný vnější svět, mám rád lidskou báseň, jasnou a lidskou myšlenku. Nenávidím vykolejení mozku a duševní bažinu. Viděl jsem sice dosud pouze několik jisker z pekelného ohně, ale to mi musí stačiti. Ovšem že bych chtěl jednou, jako se to jiným přihodilo, držeti ve své ruce takovou ruku, takový metafysický přelud z masa a kostí. A snad by se mi také objevila, jako jiným nad rameny somnambula Minnina hlava. Krásná dívčí hlava slovanských rysů s živě pohlížejícíma černýma očima. To by bylo velmi podivné, i když nepřirozené. Půjdu tedy zkusmo ještě jednou nebo dvakrát k panu von Schrenck-Notzingovi, dvakrát nebo třikrát, častěji ne. To mi nemůže škodit, znám se. Jsem muž krátkých vášní, uvidím, že to k ničemu nevede a vypudím si to vše navždy z hlavy. Nepůjdu tam také dvakrát nebo třikrát, nýbrž pouze jednou, pouze jedinkrát a pak už nikdy. Nechci nic více, než ještě jednou viděti před vlastníma očima vznášeti se kapesník ke světlu. To mi vniklo do krve, nemohu na to zapomenouti. Ještě jednou bych chtěl s nataženým krkem, s nervy rozechvěnými absurdností viděti nemožné, které se přece — stává.

Doba a lidé

Hesketh Pearson:

G. B. S. versus G. K. C.

(Rozhovor Shawa s Chestertonem.)

Po léta jsem toužil býti přítomen slovní půtce mezi velikány ducha. A konečně byla, co nejočekávaněji, moje touha vyplněna. Bylo to u jednoho přítele v Chelsea. Mr. Bernard Shaw tu byl již nejméně hodinu a chtěl právě odejíti, když byl ohlášen Mr. G. K. Chesterton. Ihned se dali do debaty, tak samozřejmě jako pes a kočka se začnou prát, a my ostatní jsme se seskupili kolem nich, tak přirozeně jako pouliční zevlouni se seběhnou kolem kočky a psa.

Nebyl-li jsem určen k tomu, abych za každou cenu zachoval deset minut tohoto svátku rozumu a přívalu duše, který by byl pro celý svět vyjma pro mne navždy ztracen? Měl jsem jen asi půl minuty na rozhodování. Nuže, vůbec jsem si neuvědomil možnost rozhodování. Vím jen, že má ruka vzala zápisník, a dříve než Mr. Shaw přenesl přes rty první sentenci, byla má tužka v činnosti.

Tady jest tedy ten pozoruhodný rozhovor, uvedený tak, jak vycházel bez přípravy, ohnivě z mozků vysokých odpůrců.

*

G. B. S.: Máte pro nás nějakou slušnou omluvu toho, že nejste opilý?

G. K. C.: Jsem zoufale opilý. Jest jen jediná forma opilství, kterou uznávám — opilství střízlivosti. Následkem toho, že jsem neokusil dnes ani kapky vína nebo piva, trpím deliriem tremens.

G. B. S.: V tom případě snad nám laskavě řeknete, proč jste střízlivý.

G. K. C.: Bojím se, že to jest docela nemožné. Nedovedu nic vyložiti, jsem-li střízliv. Střízlivost zatemňuje ducha; pití jej vyjasňuje. Vyložil bych všechno, ať jest to jakkoli dlouhé, pod uklidňujícím, vyjasňujícím vlivem pití. Kdybyste jen chtěl přijmouti mou radu, váš vlastní styl, o duchu ani nemluvě, by se zlepšil nad pomyšlení. Teď bloudíte ztraceně v bludišti hloubání, v rybníce opatrné moudrosti a pruderie. Srovnejte se svými rozptýlenými větami mé křepké fráze. Ponořuji své pero do džbánu Bacchova.

G. B. S.: Nevěřím tomu ani na vteřinu. Vaše předstíraná láska k vínu jest léčkou a klamem. Vystavujete ji dovedně na odiv, abyste nachytal všechna ta bezhlavá děcka, shánějící romány, které by je zavedly zpět do zahrady Ráje. Ovšem že jste svrchovaně chytrý; nikdo to nepopírá. A nejchytřejší, co jste kdy udělal ve svém životě, bylo, že jste vyvěsil vlajku středověku. Náhle jste s leknutím konstatoval, že mezi moderními intelektuály není místa pro druhého Shawa. Poděsil jste se? Vy ne! Okamžitě jste prohlásil celému světu, že jste prozkoumal socialismus a shledal jej nicotným. Ve skutečnosti jste neprozkoumal nic než stav knižního trhu velmi zběžným pohledem, při čemž se vám ukázalo, že tábor reakce postrádá mozku, který by mu dal ideály (nebo jejich potřebu). Zároveň jste musil připustil i sám sobě, že máte demokratické srdce, a bylo pro vás velkou nesnází, srovnati svou modernost s požadavky situace. Co jste tedy učinil? Mluvil jste o gildách, o selském vlastnictví, pro celý svět jakoby Jindřich V. seděl na trůně Edvarda VII., a vyhýbaje se pečlivě každému spletitému bodu ve věci socialismu, dokázal jste tolik, že jste shromáždil všechny divoké, romantické hlupáky na venkově pod svůj prapor. Pak jste se prohlásil za vysokého duchovního hodnostáře a hlubokého pijáka, abyste rozmnožil počet svých stoupenců a pevně je k sobě přikoval. Vaším heslem bylo: zpět k půdě, zpět ke knězi, zpět k láhvi. Naprosto nedovedu rozhodnouti, zda jste kdy v to vše vážně věřil, zda jste kdy vůbec v něco vážně věřil. Ale pak nadešel den — hrozný den pro vás — kdy vstoupil do vašeho života Hilaire Belloc. Tehdy jste opravdu byl navždy ztracen. Poctil vaše ohavnosti jménem Víra. Vaše žerty obrátil v modlitby, vaše kotrmelce ve svátosti, vaše podivínství v oběti: Znenáhla se vaše žertování rozzuřilo pod jeho vlivem. Protože římská církev praví, že všeobecné plození dětí jest první povinností civilisovaného muže (předpokládajíc ovšem, že jsou to děti narozené pro římskou církev), pořádal jste štvanici na eugeniky, jichž jediným zločinem jest, že dávají přednost zdravým dětem před nemocnými. S jedovatou prudkostí a pod týmž vlivem jste pak přepadl židy. Zapomínaje s charakteristickou nepřítomností ducha, že Ježíš byl zřejmě hebrejcem, došel jste k závěru, že všechny temné a špinavé věci ve světě se mohou přímo přičísti škodlivé činnosti této rasy. Přímo jste se nad tím rozzuřil; dokonce jste zaplatil tisíc liber za potěšení říci v tisku, že jistý židovský pán (který ovšem na vás podal žalobu) jest lotr. Avšak víme všichni docela dobře, že nejste ani z polovice tak zlý, jak se děláte. Ptal jsem se vás právě, proč

nejste opilý. To proto, že ve všech svých spisech velebíte do té míry opilství, že každý, kdo vás nezná, se musí domnívati, že všechen svůj čas trávíte vrávoráním z hospody do hospody a své knihy a články čmáráte cestou u různých kandelábrů. Já ovšem vím, že to vše je žvast. Vím, že vše, co říkáte, je žvast, ačkoliv velká část toho jest nadšený žvast. Předpokládám, že jdete do blízkosti hospody z jediného důvodu, abyste uspokojil své obdivovatele, kteří možná přišli z Kamčatky, aby vás viděli, a kteří by byli pohoršeni skoro k sebevraždě, kdybyste nepovstal a nevytáhl svůj půllitr jako muž.

G. K. C.: To všechno jest pouze důkazem, že máte raději brambory než pitky. Vaše přirozená láska k pravdě byla podkopána naučenou láskou k řípě. Pravým bojem vašeho života nebyl socialismus proti kapitalismu, ale zelenina proti pravdivosti. Váš případ jest neobyčejně zajímavý, a myslím, že jej dovedu vytknouti asi v polovině toho času, který vy jste potřeboval na mne. Kdesi jsem přesně vysvětlil, že jste ve skutečnosti naveskrz puritánem.

G. B. S.: Jestliže jsem větší část svého života ztrávil výkladem světu, že Bunyan jest lepší než Shakespeare, nebylo zapotřebí nadčlověka ke konstatování, že mám více společného s Oliverem Cromwellem než s Karlem Prvním. Ale nazývati mne puritánem ve staromódním smyslu slova, jest čiré bláznovství. Všechen ten nesmysl o mých duševních předcích, ačkoli jest to výborný rodinný vtip, jest hrozně falešný. Musíte věru uhnouti někam jinam. Jest mým pevným přesvědčením, že skoro všichni puritáni v dějinách, kteří se nenarodili blázny, byli nevyhojitelnými lotry. Musím vás proto prositi, abyste byl pro příště tak dobrý a vymezil své epitheton. Můžete to učiniti takto: »Nazývám-li mr. Shawa puritánem, chci tím pouze říci, 1. že netráví své noci pod stolem jako oběť nápojů, 2. že nepíše své knihy pod vlivem opia, kokainu nebo morfia, 3. že si nevydržuje harém.

G. K. C.: Vaše námitky proti tomu, že vás zvu puritánem, jsou puritánské a nepříléhavé. Napsal jsem knihu, která dokazuje do puntíku, že vaším základem jest puritánství. Nebyl jste schopen odpovědi.

G. B. S.: Ztrávil jsem život odpovědí na to před i po vyjití vaší knihy — která, mimochodem řečeno, by se mohla stejně dobře nazývati: »Gilbert Keith Chesterton, jak se sám vidí.«

G. K. C.: Nepochybuji, že věříte tomu, že nejste puritánem. Konstatuji prostě jako nepopíratelný fakt, že jím jste. Snad nejste puritánem s velkým »P«, ale jistě jste puritánem s malým »p«. Pravým důvodem proti vám není, že dáváte přednost Bunyanovi před Shakespearem nebo Johnu Knoxovi před Marií Stuartovnou nebo Shelley před Byronem nebo Ibsenovi před Pinerem — ale že nemáte přirozené schopnosti rozuměti katolickému stanovisku, které jest, nemusím to ani říkati, mým vlastním stanoviskem.

G. B. S.: Jak, u všech hromů, mohu rozuměti stanovisku, které neexistuje? Vaším stanoviskem jest, že není stanoviska. Objevil už někdo na této planetě, jaké máte ve skutečnosti názory? Objevil už někdo, máte-li vůbec nějaké názory? Není ve vesmíru jediné zásady, kterou byste byl kdy vážně napadl nebo vážně hájil. Nikdo nic o vás neví. Neřekl jste nikdy, čemu věříte, proč tomu věříte, nebo zda věříte, že jest na světě víra. Ztrávil jste celý život ve zkalených vodách. Bojujete dobrý boj vší silou — ne abyste vyhrál, protože to by znamenalo konec boje, ale pro pouhou rozkoš boje. Vrhnete se na nějakého protivníka, kterého v hloubi svého srdce obdivujete tajně pro neústupnost a upřímnost, s níž stojí na svém přesvědčení, a pak mu počnete přisuzovati nejzvrácenější názory a nepochopitelné klepy jen za tím účelem, abyste proti němu zahájil hrozné křižácké tažení. Podobáte se docela Donu Quichotovi; a ačkoli v některých případech bledne jeho zjev při porovnání s vaší náměsíčností, přece jen dokážete nějakým tajemným způsobem, že jste svým vlastním Sancho Panzou.

G. K. C.: Správně; a každý mimo vás by pochopil, že spojení těchto dvou extrémů tvoří katolické stanovisko. Mohl jste mne skoro citovati, když jste řekl, že katolickým stanoviskem jest, že není stanoviska. Jediný, kdo může vědomě zaujmouti určité stanovisko v náboženských věcech, jest atheista. Atheista stanoví jako positivní fakt, že není boha. Jest schopen dokázati to přesně logickým postupem a dokázati to k svému vlastnímu naprostému uspokojení. Katolík není tak pragmatický jako atheista nebo puritán. Jeho víra jest postavena na důvěře, ne na poznání (nesprávně tak zvaném). Následkem toho může oceniti a soucítiti s každým útvarem lidské činnosti. Uzavírá do svého srdce celý svět. Miluje, protože jest lidské miłovati, nenávidí, protože jest lidské nenáviděti, jí, pije a jest veselý, protože jest lidské jísti, píti a býti veselý. Podniká křižáckou výpravu, ne protože jest to správné, ale protože jest to slavné. Není ani positivní ani konstruktivní. Není ani vytrvalý. Každá kniha, kterou napíši, každý článek, který uveřejním, každý důkaz, který podám, odporuje jiné mé knize, jinému článku, jinému mému důkazu. Co na tom záleží? Život jest pln protikladů, a my jsme Život. Přijímáme život jako dar od boha; nepřijímáme boha jako dar od života. Vy puritáni —

G. B. S.: Už jsem vám řekl, že nejsem puritán!

G. K. C.: Vy puritáni, pravím, utváříte si boha podle vlastního obrazu. Chcete, aby pravda byla ve vás. Nespokojili byste se pouhým přiblížením světa k tužbám srdce; chtěli byste jej úplně přetvořiti podle nejsmělejšího snu. Velkolepost nejistoty, nádhera nevědomosti, vznešená nemohoucnost přírody, zázrak a tajemství té divotvorné a směšné věci, zvané Život — to vše je ve vás ztraceno. My katolíci nepředstíráme znalostí, kterých nemáme. Vidíme věc, o které jsme přesvědčeni, že jest škodlivá, a potíráme ji. Vidíme věc, o níž jsme přesvědčeni, že jest dobrá, a milujeme ji. Neodvážili bychom se tvrditi, že to jest naprosto špatné nebo ono naprosto správné, poněvadž se domníváme, že bůh snad stvořil špatné s nějakým úmyslem, který řešiti by bylo od nás příliš smělé. Dovedete-li vy puritáni vysvětliti důsledně a přesvědčivě, jak rostou sedmikrásky, budeme ochotni uvěřiti, že nás můžete něčemu naučiti. Až do té doby můžete sotva od nás očekávati, že přijmeme vaše rozhodnutí, že pivo nebylo vyrobeno pro lidi, ale na zalévání karfiolů, že židé nebyli stvořeni pro Jerusalém, ale pro finanční vládu nad křesťanstvem, že děti se nenarodily pro rodinu, ale pro laboratoř, a že člověk nebyl stvořen, aby se bavil, ale aby četl fabianské spisy a naslouchal obsáhlým universitním přednáškám.

G. B. S. Zdá se mi, že vás chápu. Kdyby hnojiště před vašimi vraty zapáchalo sousedstvu, vy byste je neodstranil, protože bůh je tam asi umístil, aby vyzkoušel váš čich.

G. K. C.: Nemohl bych přehlédnouti možnost, že můj nejbližší soused jest snad socialista; v tom případě by byl jistý užitek z toho hnojiště.

G. B. S.: Vyhýbáte se věci.

G. K. C.: Předměty jsou k tomu, abychom se jim vyhýbali. Všimněte si dějin rapíru.

G. B. S.: To se vás netýká. Když vaše pistole selže, což obyčejně dělá, srazíte svého odpůrce hlavní. Proč nikdy nechcete přistoupiti k jádru?

G. K. C.: Umění hádky leží v duchaplnosti, s jakou dovedeme současně skrývati i hledati.

G. B. S.: Ale co se děje s vaší filosofií?

G. K. C.: Má filosofie útočí, nevyhýbá se.

G. B. S.: To nevidím. Musíte dovésti držeti své vlastní pole, zatím co postupujete na území nepřítelovo.

G. K. C.: Není třeba. Je-li můj útok dosti silný, bude musit nepřítel sebrati všechny své síly, aby udržel své opevnění.

G. B. S.: A podaří-li se mu je udržeti?

G. K. C.: Pak ustoupím, přivedu zálohy a napadnu jej znovu na místě nejméně očekávaném.

G. B. S.: Děkuji. Zbytečně jsem mařil čas. Dobrý večer. (Rychle odejde.)

Z deníku člověka o dvou duších.*)

Jednou z karakteristických známek poválečné doby je zvýšená produkce t. zv. memoirové literatury. Také Rusko, zejména staré, předrevoluční, vydatně přispělo do tohoto literárního oboru. (Viz korespondenci Pobědonoscovovu, vzpomínky Witteho, rozsáhlé memoiry poválečné Denikinovovy, Rodziankovovy, Bogdanovičové atd.)

V této vzpomínkové literatuře zcela zvláštní místo zaujímá loni bolševiky vydaný »Deník A. S. Suvorinova«, známého ruského žurnalisty reakčního směru, vydavatele petrohradského zpátečnického »Nového Vremene«, nadšeného divadelního režiséra, ředitele a spisovatele, jehož kusy a spisy pronikly také do Evropy, jehož feuilletony a zejména t. zv. »Malé dopisy« byly svého času žurnalistickou událostí.

Suvorin byl vůbec zvláštní člověk. Žil v době tří carů. Vystoupil literárně ještě za vlády t. zv. cara-osvoboditele Alexandra II., působil a stal se vlivným za Alexandra III., byl na výši své žurnalistické moci a vlivu za posledního cara Mikuláše II., kdy pak začal jeho sestup, do jisté míry přímo fysiologicky podmíněný stářím. Zemřel r. 1912, jsa stár 78 let. Zajímavý je jeho ideový vývoj. Začíná jako chudý učitel radikálního smýšlení. Literární kariéru počíná dosti úspěšně pod aegidou Dostojevského; jest spolupracovníkem známého revolucionáře a učence Černyševského, píše příručky pro jasnopoljanskou školu L. N. Tolstého. Záhy je v nejintimnějším styku s těmito koryfei ruské literatury. Brzy navazuje styky s A. P. Čechovem, se kterým setrval v důvěrném přátelství až do jeho smrti. Suvorin byl autorem svého času populární studie o Garibaldim, sepsal zajímavý, i do němčiny přeložený román o lásce z fin de siécle. Jeho drama »Tatjana Rjepinová« byla hrána s úspěchem nejenom v Rusku, ale i v cizině. Jeho jiný dramatický kus, »Otázka«, obírá se fysiologickým a sociologickým významem panenství. Vůbec problém ženský patrně velmi zajímal Suvorina.

Najednou Suvorin ocitá se v reakčním táboru. Jest vydavatelem téměř vládního a carského orgánu. Stává se oblíbencem dvorské kamarilly, »našincem« v ministerských a vyšších úřednických kruzích. Je všeobecně pokládán za hlavní žurnalistický pilíř carovlády a starého režimu, za nesmiřitelného odpůrce revolučních a emancipačních snah. Na jeho hrob položeny byly věnce od cara, carské rodiny, vynikajících hodnostářů, ministrů atd.

Přirozeně lze položiti otázku: co zajímavého může býti v deníku takového člověka, jenž prodělal obvyklou vzestupnou cestou průměrného povýšence, odpadlíka, ideového chameleona? A přece deník Suvorinův je beze sporu jednou z nejzajímavějších konfesí jaká kdy byla uveřejněna; jedinečným »lidovým dokumentem«, jenž názorně demonstruje nevyzpytatelnost a hloubky lidské duše. I čistě historicky vzato, je to jeden z nejhodnotnějších memoirových příspěvků k poznání starého Ruska v předvečer shroucení carismu.

Deník byl psán z vnitřní potřeby, ne pro veřejnost. Byly to intimní hovory se sebou samým. V těchto úryvkovitých, nesoustavných záznamech, v nichž glossoval veřejný ruský a především svůj osobní život, ulevoval svému tragicky drásavému rozdvojení, marně hledal vyrovnání mezi tím, čím byl na veřejnosti a jak cítil v hloubi té druhé neoficielní duše. Kletba osamělosti a samoty duševní pronásledovala ho na sklonku života. »Jsem sám a sám,« tato slova se opakují jako refrén na četných stránkách jeho bolestné zpovědi. »Nuda a stesk,« píše na jednom místě. »Stesk člověka vyhozeného, jaksi oškubaného, jenž přestal žíti. Na pomezí živoření, stagnace mozku a myšlenky, kdy mluví už pouze pudy.«

Ale právě proto, že tento deník nebyl určen pro veřejnost a vůbec pro literaturu, jest opravdovou, byť i nesouvislou a úryvkovitou, skutečnou zpovědí člověka, a ne literárním zpracováním života, jak je to pravidlem ve všech konfessích, Rousseauovu, Goetheovu a Strindbergovu nevyjímaje.

Bolševici, kteří vydali tento pozoruhodný deník, v úvodních vysvětlivkách vystižně a případně poznamenali, že se zřetelem k staroruskému režimu Suvorin jako motto byl by mohl předeslati své konfessi tato slova: »řeknu o tobě pravdu, jež bude horší každé lži.« Je to vskutku hrozná pravda, již podává tu Suvorin o prohnilosti, zločinnosti, hlouposti carismu, jenž neměl žádného politického programu, jenž bezradně potácel se mezi bezmeznou libovůlí jednotlivců epidemickým úplatkářstvím, jemuž propadl veškerý byrokratický aparát od nejnižšího činovníka až do velikých knížat. A pravda to je tím hroznější, že pronáší ji zpátečník, ideový stoupenec samoděržaví, odpůrce revoluce. Ve svém deníku bezohledně tepe carské ministry, knížata, dvorskou kamarilu vůbec. Hlupák, idiot, blbec — toť epiteta, kterým na mnoha místech častuje ty, v jejichž rukou spočíval osud Ruska. Suvorin dobře chápal konečně, že ruský carismus není schopný vývoje, že nemá budoucnosti. Proklíná otrockou ruskou povahu, jež trpně snáší tento šílený režim. S hnusem píše sám o sobě. Ano: dvě duše se zmítaly v této zvláštní lidské bytosti.

Pokud se týče obsahu, Suvorinův deník má velmi mnoho pozoruhodné politické látky. Vládní osoby jsou v něm zachyceny v příléhavých karakteristikách. Rovněž členové carské rodiny a vůbec celé dvorské prostředí a život. Vedle toho pochopitelno je mnoho materiálu ryze osobního a rodinného rázu. Zejména však hodnotné je to, co zaznamenal Suvorin ve svém deníku o ruských spisovatelích a ruské literatuře vůbec, o divadle, hercích atd. Několik z těchto záznamů pokud se týkají Dostojevského, Tolstého, Čechova, chci zde uvésti. Jsou zajímavé, poskytují ponejvíce nové, neznámé příspěvky k povahopisu těchto velikánů ruské literatury.

A druhý citát ze Suvorinova deníku, z 29. května r. 1901: — »Dva cary máme: Mikuláše II. a Lva Tolstého. Kdo z nich je mocnější? Mikuláš II. nic nesvede proti Tolstému, nemůže zachvěti jeho trůnem. Ale Tolstoj nepochybně otřásá trůnem Mikulášovým. Je dáván do klatby. Synod vystupuje proti němu se svým ortelem. Tolstoj odpovídá; tato odpověď jest rozšiřována v opisech a v zahraničních novinách. Ať někdo opováží se dotknouti se Tolstého. Celý svět počne křičeti a naše administrativa ucovne. Sipjaginovi (tehdejší ministr vnitra) nezbývá jiného, než se utěšovati frází, kterou řekl carovi: »Uveřejníme-li odpověď Tolstého Synodu, lid ho roztrhá.« Utěšujte se, přátelé, utěšujte se, tupohlaví vladaři. Herzen hromoval z Londýna, Tolstoj hřímá v Londýně, Jasné Poljaně a Moskvě pomocí litografovaných publikací, jež se prodávají po 20 kopějkách. Přijde nová doba a ukáže, co dovede. Už ukazuje, co umí, tím, že vláda je zcela popletena a neví, co počíti. »Zda lehnouti, spáti či vstávati?« Což dlouho potáhne se tento zmatek? Kdyby aspoň bylo lze zemříti s tím přesvědčením, že libovůle je oslabována a že naprosto není třeba bouří, aby padla, že obyčejný vítr ji poráží.«

Tak psal reakční publicista, všeobecně uznávaný za oficielního barda carismu.

*

*) Dněvník A. S. Suvorina. — Petrohrad-Moskva 1923.

První záznam ve svém deníku A. Suvorin věnuje F. M. Dostojevskému. Je to jediný záznam z r. 1887, ač běží v něm o událost z r. 1880. 20. února tohoto roku terorista Mloděckij spáchal nezdařený atentát na známého tehdejšího ruského premier-ministra Loris-Mělikova, jenž za vlády Alexandra II. pokoušel se o zavedení liberálního režimu. Hned po tomto atentátu Suvorin navštívil Dostojevského v jeho bytě. Záhy ovšem se hovořilo o této události a teroristických aktech v Rusku v té době vůbec.

»... Dostojevský,« poznamenává Suvorin, »pozastavil se nad zvláštním poměrem veřejnosti k těmto zločinům. Veřejnost jakoby sympatisovala s nimi anebo, správněji řečeno— nevěděla dobře jak se má vůči nim chovati.« »Představte si — pravil — že my dva stojíme před výkladní skříní závodu Daciova a díváme se na obrazy. Vedle nás stojí nějaký člověk, jenž se tváří, jako by se také díval. Ale cosi očekává a pořád se ohlíží. Najednou rychle k němu přistupuje jiný muž a praví: »Za chvíli bude vyhozen do povětří Zimní Palác. Spustil jsem stroj.« Slyšíme to. Představte si, že to slyšíme, tito lidé jsou tak rozčileni, že nepočítají s okolnostmi a neovládají svého hlasu. Co bychom my dva dělali? Zda bychom šli do Zimního Paláce varovati před výbuchem anebo snad obrátili bychom se na policii, strážníka, aby zatkl tyto muže? Zda byste šel?«

— »Ne, nešel bych...« —

— »Já rovněž bych nešel. Proč? Vždyt — je to hrůza. Je to zločin. Snad mohli bychom varovati. Právě jsem o tom přemýšlel, než jste přišel. Probral jsem příčiny, jež by mně přiměly takto jednati. Jsou to strašné příčiny, důležité. Tyto příčiny jednoduše jsou mizerné. Prostě strach z toho, abych neměl pověsti udavače. Představil jsem si, jak přijdu, kterak se na mne podívají, jak se začnou mne vyptávati, dělati konference, snad nabídnou odměnu, možná, že budou podezřívati ze spoluúčastenství. Dají do novin: Dostojevský upozornil na zločince. Což pak je to má věc? Je to věc policie. K tomu je ustanovena, za to bere peníze. Liberálové by mi to neodpustili. Utýrali by mne, uštvali by k zoufalství. Což je to normální? Ale u nás vše je nenormální a proto právě vše to se děje a nikdo neví, jak má jednati nejenom za nejtěžších okolností, ale i v nejjednodušších. Napsal bych o tom. Mohl bych říci mnoho dobrého a špatného jak o veřejnosti, tak i o vládě, a to se nesmí. U nás nesmí se mluviti o nejdůležitějším.«

— Dlouho mluvil o tomhle thematu — podotýká Suvorin — a mluvil zaníceně. Při tom řekl, že napíše román, jehož hrdinou bude Aljoša Karamazov. Chtěl ho dáti do kláštera a pak učiniti revolucionářem. Spáchal by politický zločin. Byl by popraven: »Hledal by pravdu a v tomto hledání, přirozeně, by se stal revolucionářem...« —

Problém revolučního teroru živě zajímal Dostojevského. A je pozoruhodno, že více se bál vládní reakce, než revolučního teroru. U příležitosti atentátu Mloděckého řekl Suvorinovi na adresu carské vlády: »Bůh chraň, aby obrátila na starou cestu,« čímž mínil možnost zastavení chystaných liberálních reforem... A Grodowskimu, s nímž byl na přelíčení se známou revolucionářkou Zasuličovou, jež spáchala revolverový atentát na petrohradského policejního ředitele Trepova, Dostojevskij se vyjádřil takto:

»Odsouditi nelze, trestati není vhodno, zbytečno, ale mělo by se jí říci: »jdi, ale neudělej to podruhé.« —

*

V únoru 1907 L. N. Tolstoj po delší době zajel do Petrohradu, kde ho navštívil Suvorin. Mluvilo se o literatuře, umění, politice. Bylo to brzy po premiéře Čechovovy »Čejky«. Tolstoj se vyjádřil o tomto kusu naprosto odmítavě, že je to »za nic nestojící nesmysl a že je sepsán, jak píše Ibsen. Načmáráno cosi, ale proč to, neví se. Evropa však křičí, že prý je to znamenité. Čechov je nejnadanějším ze všech, ale »Čejka« je velice špatná.«

— »Čechov by zemřel, kdyby mu řekli, že tak smýšlíte.«

»Řeknu mu, ale jemně a budu překvapen, bude-li tím zarmoucen. Každý má slabé věci.«

Pak mluvilo se o carovi.

— »Měl byste zajeti k němu, přesvědčil byste ho.«*)

— »Nelze-li přesvědčiti vlastní ženy,« — řekl Tolstoj, — »tím méně pak arci cara.«

»Nu, žena, to je něco jiného; je příliš blízko.«

»A car — příliš daleko,« — podotkl Tolstoj.

O normalisaci pracovní doby (Tolstoj) nechápe nač to; vždyt to jenom obmezuje dělníka; ten chce pracovati a to překáží mu v tom. Dělníci potřebují svobody. Je hnutí pro půdu a půdy není.

»A stávky?«

»Co pak stávky? Henry George správně praví, že stávky lze porovnati se dvěma boháči, kteří stojí na břehu moře a házejí do něho zlaťáky. První hodí jeden zlaťák, druhý dva, první — dva, a druhý — tři atd. bez konce.«

O »Čejce« Tolstoj ještě pravil: »Literáti nemají býti předváděni na jevišti, je nás málo a nezajímají se o nás. V kuse nejlepším je spisovatelův monolog, tedy jeho autobiografické rysy, ale tyto bylo by lze sepsati samostatně anebo v dopisu; v divadelním kuse neví se, co s tím.«

Tolstoj pravil, že ze života zůstalo mu málo, a říci a udělati chce se mu ještě velice mnoho. Pospíchá a stále pracuje...

*

Dne 23. července r. 1897 Suvorin zaznamenal ve svém deníku tyto myšlenky Čechovovy:

— ...»Smrt« — toť ukrutnost, odporná poprava. Ničí-li se po smrti individualita, pak není života. Nemohu se utěšovati tím, že splynu se vzdechy a utrpením ve světovém žití, jež má cíl. Já ani toho cíle neznám. Smrt vzbuzuje něco většího než hrůzu. Avšak, když žiješ, málo na ni myslíš. Aspoň já. A až budu umírati, uvidím, co to je. Je hrozné se státi ničím. Odnesou tě na hřbitov, vrátí se domů a počnou píti čaj a mluviti licoměrné řeči. Je velmi protivné na to mysliti.«

»Přátelství je lepší než láska. Mají mne rádi přátelé, a já mám je rád a pro mne mají se rádi vespolek. Láska však znepřáteluje ty, kteří milují jednu ženu. V lásce chce se míti ženu cele, nedávati ji nikomu jinému a každého pokládati za nepřítele, kdo zatouží po tom, aby se jí zalíbil. Přátelství nezná takové žárlivosti. Proto i v manželství lepší je nikoliv láska, ale přátelství.«

»Kdyby ženy všímaly si mužů stejně jako mužové si všímají ženské krásy, pak by i muži byli stejně ješitní, jako ženy. Ženy přijímají i nehezké muže a to svědčí o jejich rozumnosti a střízlivosti anebo snad o nedostatku éstetického citu.«

»Celé své srdce dáváme mnohem snáze než své peníze.«

»Krásná žena musí míti mnoho dobrých vlastností, aby zachovala věrnost v manželství.«

*

Na konec ještě posudek A. Daudetův o L. N. Tolstém.

Suvorin navštívil v Paříži v říjnu 1893 nemocného autora proslulých »Listů ze mlýna«. V rozhovoru Daudet prohlásil:

»Kdybych byl na banketu (spisovatelů), navrhl bych připíti na zdraví Tolstého. Jeho »Vojna a mír« je nevyrovnatelná. Znám ten román nazpamět. Není-liž pravda, že Levin — toť Tolstoj?«

»Kreutzerovu sonatu« a filosofii Tolstého Daudet nemá rád. Řekl: »Mám rád lásku, mládí, život, a tyto spisy staříkovy (d'un vieux) jsou bezohledny.« *H. B.*

---

*) V té době carská vláda a Svatý Synod zahájily proti Tolstému štvanici.

Poznámky

Brněnský sjezd národně demokratický byl v tisku živě komentován, už z toho důvodu, že politická veřejnost vždy se nejlépe baví vyhlídkou na rozkol v nějaké straně. Jak známo, skončil brněnský sjezd prozatímním vítězstvím směru Stránského a Englišova proti pražskému vedení, které poslalo do Brna dosti významnou garnituru svých věrných. Jaké to byly síly, jež se tu utkaly? Historicky možno říci, že tu zápasila tradice starého lidovo-pokrokového hnutí moravského proti mladočeskému jádru strany, spojenému s bývalými státoprávními radikály. Politicky to znamená boj pokrokově a ve skutečnosti všenárodněji orientovaného moravského směru proti úzce stranicky agitačnímu duchu pražské centrály. Na ničem to není tak zjevno jako na poměru obou skupin na př. k Masarykovi a Benešovi. Moravský směr, který podržel na sjezdu většinu, oceňuje jejich celonárodní význam, kdežto pražskému vedení překážejí jako každý, kdo není národní demokrat. Po útocích, které pražský národně demokratický tisk podnikal během pěti let zejména proti zahraniční politice Benešově, je přirozeno, že pražskému vedení nemohlo býti nic nepříjemnějšího než otevřené a rozhodné uznání, jehož se dostalo Benešově politice v jedné z resolucí brněnského sjezdu. Stejně nelibě nese pražský směr, jenž cele podléhá osobní politice Kramářově, brněnské přiznání věrnosti k tradici Masarykově. Ve sporu Kramářovu proti Masarykovi se většina sjezdu postavila otevřeně a vědomě na stranu Masarykovu. Pražská centrála vidí, že v hradbách strany je trojský kůň, a podnikne samozřejmě vše, aby potlačila směr, který se nejeví býti povolným nástrojem stranické agitace. K takovému boji nedochází náhodou. Ukáže se teprve, jaké karty má dr. Stránský v rukou. Bylo by bývalo politicky jistě neprozřetelné, kdyby se byl pustil v boj tak otevřený bez náležité přípravy, neboť je známo, že sebe idealističtější hnutí to prohrává, nemůže-li čeliti silnému organisačnímu aparátu ústředního vedení. Proti síle a setrvačnosti organisace je těžko bojovati pouhými ideami. Přesně stanoviti síly, které stojí za brněnským vedením, je zatím nemožno. O otevřenosti boje svědčí i resoluce, v níž se vyslovují pochybnosti vůči tiskovému zákonu, pro který se tak exponoval dr. Kramář. Ústředí strany stojí před rozhodováním, které mu nebude lehkým. Cenu brněnského odboje bude možno posouditi teprve podle politických výsledků. Nic není v té příčině tak nemilosrdně materialistické jako politika. Zatím znamená to rozhodný úspěch dra Stránského, že dovedl pro svou odlišnou ideologii získati na sjezdu většinu.

Československá církev dostala se nyní do nepopiratelné krise, kterou bylo s bezpečností očekávati ode dne založení. Jest to krise ideová, která musela nastati, jakmile prvotní fondy energie a nadšení, jež po převratu byly úctyhodné, byly vyčerpány. Na československé církvi vymstívá se nyní, řekněme to upřímně, povrchnost, s jakou byla zakládána. Bylo to do velké míry dílo popřevratové politické konjunktury, a věrouka církve skládala se poněkud ledabyle, jako program nějaké politické partaje. To jest však na církev poněkud málo. Pojímáme-li náboženský cit jako touhu po absolutnu, pochopíme, že se nenasytí konjunkturním dílkem. Československé církvi schází, abychom tak řekli, skála Petrova. Je vystavěna na písku, podléhá náladám jako politická strana. To jest však pro církev, která má býti strážkyní absolutna, stav velmi nebezpečný. Jest nepopiratelno, že československá církev je daleko blíže rozumu než církev katolická. Ale chybí jí citový půvab, tento velký svůdce ve věcech náboženských. Pokusila se ve věcech víry a nevěry hráti roli rozumného středu a kompromisu: ale ve věcech náboženských se nejméně vyplácí býti »ani horký ani studený«. Část jejích přívrženců dostane se dále po cestě rozumu do tábora nevěry. Jiná část bude se zase ohlížeti po dveřích, které vedou ke katolické církvi. O této náladě svědčí článek dra J. Hromádky, profesora Husovy fakulty v Praze, který napsal dokonce do »Kostnických jisker« článek, který obsahuje hluboké uznání forem katolické zbožnosti. Dr. Hromádka si uvědomuje, že proti katolicismu těžko lze bojovati náboženstvím, které se připodobňuje osvětovým spolkům. Zkušenosti učí, že boj proti katolictví pomocí kompromisních církví je nespolehlivý. Cesta nekompromisního vědeckého názoru je spolehlivější. Myslíme, že není třeba se tak nervosně obávati katolické církve: jest to podemletý břeh. Katolictví může ještě zažíti chvíle vzmachu: ale bude to vzmach jen chvilkový. Kompromisním církvím odolá, ale vědeckému duchu doby neodolá.

Padesát let K. Krause a dvacet pět let »Fackel«. V těchto dnech dožívá se vídeňský Karl Kraus tohoto dvojího jubilea. Naše literární kritika, která jinak věnuje dlouhé úvahy kde kterému prostřednímu cizímu zjevu, pomíjela až dosud mlčením dílo tohoto autora, jenž ve třech věcech, ve věci vtipu, ve věci stylu a ve věci mravní rozhodnosti nalezne málo sobě rovných v současné Evropě. Jest to pochopitelné: interesujeme se stále o směry a o -ismy, a Kraus stál po celý život osobně i svým dílem v hrdé samotě. Není možno nalézti pro něj škatulku. Kritikové jsou před ním bezradní. Přes to považujeme za neomluvitelné opomenutí naší kritiky, že si dosud nenašla cestu, aby promluvila českému publiku aspoň o »Die letzten Tage der Menschheit«, tomto podivuhodném díle síly přímo shakespearovské, o tomto knižním dramatu válečném, které kdesi v dáli za sebou zanechává všechny ostatní pokusy o básnické dílo z doby válečné. Jest to jeden z největších mravních spisovatelských činů, jaké jsme zažili, a upřímný český odpor k rakouské válce neshodne se s ničím lépe, než s dílem tohoto vídeňského německého spisovatele. Velikou škodou jest, že sotva kdy bude moci toto dílo býti tlumočeno českému čtenářstvu: to proto, že je téměř nepřeložitelné. Neznáme cizího autora, jehož překlad by působil tolik obtíží, jako jest právě Kraus. Bylo by k tomu třeba rovnocenného umělce jazyka: a takoví se rodí v každé zemi jen jednou za sto let. Karl Kraus vysloužil si slávu bojem proti nemravnosti a komediantství žurnalistiky; jeho boj s »Neue Freie Presse« trvá tak dlouho jako »Fackel«. Jest to sice jiný typ novin, proti němuž Kraus bojuje, než jest typ náš: jsou to noviny vídeňské, což jest věc sama pro sebe. Ale jde-li naší žurnalistické škole, o níž se stále mluví, opravdu o mravní výchovu žurnalistických adeptů, pak k tomu nic nemůže přispěti více než povinná četba tohoto velkého nenávistníka žurnalistiky, která naučí míti v ošklivosti každý druh novinářského švindlu.